

บทที่ 4

ผลกระทบของโครงการบ่อทอง-ทองแดงเซโปนต่อชุมชนท้องถิ่น

เมื่อพูดถึงการทำเหมืองขอมเหล็กเถียงไม่ได้ที่จะไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและชาวบ้านในชุมชนที่อยู่รอบๆ เหมือง เพราะการทำเหมืองก็เปรียบเสมือนการแบ่งแยกระบบนิเวศที่เคยมีอยู่ให้เกิดปัญหา ทรุดโทรมและเสื่อมสลายไป ไม่เฉพาะแค่เกิดขึ้นกับแค่เหมืองทอง-ทองแดงเซโปนเท่านั้นแต่ยังเกิดขึ้นกับเหมืองเกือบทุกประเทศในโลก

การทำเหมืองในประเทศอื่นๆ ในเว็บไซต์ ได้บอกไว้ว่า “ผลกระทบที่เกิดจากการทำเหมืองนี้จะนำมาซึ่งความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ มากมาย เช่น ภาวะดินเค็ม น้ำท่วม การปนเปื้อนของสารเคมีและการกระจายของเกลือในสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า แหล่งน้ำใต้ดิน และ แหล่งน้ำธรรมชาติบนผิวดิน เช่น แม่น้ำ ลำคลอง การกัดเซาะพังทลายของดิน มลภาวะและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร น้ำ และแหล่งการประกอบอาชีพของพี่น้องคนไทยในชุมชน ที่อยู่บริเวณของเหมือง” และ “นอกจากนั้นยังมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยในชีวิตอื่นๆ อย่างมหาศาล ในประสบการณ์ของ ALAMIN จากโครงการเหมืองแร่ของบริษัทรูว์นั้น พบว่า บริษัทปิดบังข้อมูลด้านที่เป็นผลกระทบร้ายแรงต่อประชาชน แต่กลับพยายามที่จะเน้นให้เห็นถึงผลเกินจริงที่จะได้รับและประโยชน์แค่ผิวเผินของ โครงการเหมืองแร่ บริษัทเหมืองแร่ได้แสดงความไม่ซื่อสัตย์ในการประกอบการธุรกิจและไม่แสดงข้อมูล ที่เป็น ข้อเท็จจริงทางด้านวิชาการอย่างรอบด้าน” มิใช่เพียงแต่บริษัทแม่ใหญ่ๆ อย่างบริษัทรูว์เท่านั้นที่ส่งผลกระทบต่ออาการดำรงชีวิตของประชาชน เพราะแม้แต่บริษัทลูกของรูว์เองก็มีส่วนร่วมด้วย อย่างเช่น “บริษัท เอพีพีซี.เจ้าของโครงการลงทุนเหมืองโปแตชอุดรธานีนั้น มีบริษัทรูว์ ดิวโลปเมนต์ คอร์ปอเรชั่นเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ซึ่งบริษัทรูว์ฯ ได้สร้างตราบาป ให้กับชาวฟิลิปปินส์อยู่ในขณะนี้ เพราะเข้าไปสัมปทานทำเหมืองแร่ทองแดงใน เมืองมินโดโร แล้วทิ้งสารเคมีจากกระบวนการแต่ง แร่ลงทะเลและแหล่งน้ำสาธารณะ ทำให้ชาวบ้านโดยรอบพื้นที่เหมืองประสบปัญหาสุขภาพ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจนไม่สามารถทำเกษตรกรรมและประมงได้” (<http://www.udonthani.com/udnews/00437.html>)

เช่นเดียวกับจังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการทำเหมืองแร่ดิบบุก โดยเฉพาะในเขตตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ มีการทำเหมืองแร่มานานมากกว่า 60 ปี น้ำทิ้งและเศษแร่จากกระบวนการทำเหมืองแร่ดิบบุกดังกล่าว ถูกปล่อยทิ้งสู่แหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม โดยไม่ได้มีการ

บำบัด ทำให้เกิดสารหนูปนเปื้อนสู่แหล่งธรรมชาติและสะสมในสิ่งแวดล้อม มีผลทำให้ประชาชนได้รับสารหนูจากการอุปโภคบริโภคน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติและบ่อน้ำตื้น ป่วยเป็นโรคพิษสารหนูเรื้อรัง (Chronic Arsenic) (<http://library.hsri.or.th/abs/res/hs1270t.doc>)

ปัญหาสิ่งแวดล้อมระยะยาวและปัญหาสุขภาพของคนที่ทำงานในเมืองทองนั้นเป็นปัญหาใหญ่ในระบบนิเวศของประเทศกำลังพัฒนา การไม่สามารถย่อยสลายโลหะหนักได้ทำให้เป็นปัญหาใหญ่ในระบบนิเวศระยะยาวรวมถึงปัญหาสุขภาพของคนที่ทำงานในเมือง เนื่องจากการใช้เทคนิคที่ไม่มีประสิทธิภาพในแอฟริกาและอเมริกาใต้ พรอทจะถูกปล่อยลงสู่สิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนเป็นสารพิษจากโลหะหนัก ในแหล่งน้ำ ซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหาร เช่นชุมชนท้องถิ่นที่บริโภคเนื้อปลาเป็นแหล่งอาหารหลักจะมีการสะสมของระดับสูงของสารพิษจากโลหะหนักปนเปื้อน อาจทำให้เกิดความเสียหายทางระบบประสาทในกรณีที่มีความเป็นพิษเฉียบพลัน สารพิษจากโลหะหนักปนเปื้อนยังสามารถทำให้เกิดการเป็นหมันอย่างง่ายตาย ส่วนผลกระทบต่อหญิงตั้งครรภ์นั้นมีตั้งแต่การแท้งจนถึงเรื่องระบบประสาท

ในปี ค.ศ. 1990 UNIDO มีการเริ่มการประสานงานความพยายามระหว่างประเทศ เพื่อให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคเพื่อป้องกันการบริโภคและการปล่อยสารปรอทในพื้นที่เหมืองมากขึ้นเพราะเสี่ยงจากชุมชนในเรื่องของผลเสียของการปล่อยสารพิษ การทำงานกับภาครัฐและชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากเวเนซุเอลาในแอฟริกาตะวันตกและฟิลิปปินส์, UNIDO ดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นให้เพิ่มความสามารถในการประเมินและลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่เกิดจากสารปรอทในการทำเหมืองแร่และให้คำแนะนำทางเทคนิคระดับสูงแก่รัฐบาล เจ้าหน้าที่ในการออกแบบกฎระเบียบและปฏิรูปกฎ ในปี 2001 มีความช่วยเหลือทางการเงินจากทั่วโลก ในเรื่อง Environment Facility (GEF) UNIDO สร้างจุดที่สำคัญเร่งด่วนให้มีศักยภาพในการจัดการสารปรอท มลพิษในน้ำและ แม่น้ำหลายสาย ความพยายามเหล่านี้ เริ่มเข้มแข็งในเดือนสิงหาคม 2002 โดยเป็นโครงการระยะยาว, GMP, ได้รับการสนับสนุน โดย GEF, โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) และ UNIDO, เพื่อแสดงให้เห็นการเอาชนะ วิธีและอุปสรรคกับการยอมรับของกลยุทธ์ที่ต้องจำกัดการปล่อยสารปรอทในASM” (Samuel J. Spiegel and Marcello M. Veiga, 2005)

เนื่องจากชุมชนที่ต้องอาศัยพื้นฐานด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิต จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพดี เพราะจะส่งผลถึงสุขภาวะที่ดีตามไปด้วย ฉะนั้นเมื่อโครงการเหมืองเข้ามา ก็เกิดมีการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรดังกล่าวให้มีคุณภาพที่เสื่อมโทรมลง ไม่เหมาะแก่การทำมาหากิน พื้นที่ในด้านเกษตรกรรมลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชาวบ้านที่ต้องได้ย้ายออกจากที่ทำกิน ที่สำคัญที่สุดคือด้านสุขภาพที่ทรุด

โทรมลงกว่าเก่า เนื่องด้วยสารเคมีต่างๆ ที่ใช้ในกระบวนการผลิตทอง ในกรณีของโครงการเหมืองเซโปนก็ไม่ได้แตกต่างกันนัก

เมื่อการสัมปทานโครงการบ่อทอง-ทองแดงเซโปนเข้ามาชุดคันสายแร่และตั้งเหมืองในพื้นที่เหมืองปัจจุบันที่มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ครอบคลุมชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแขวงสะหวันนะเขต ส่งผลกระทบโดยเฉพาะพื้นที่ 9 หมู่บ้านในเมืองวิลละบูลี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนเดิมที่เคยอยู่ในบริเวณโครงการเหมืองฯ หมู่บ้านที่ได้ผลกระทบกับการโยกย้ายหรือเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ของชุมชนท้องถิ่น สามารถแบ่งได้เป็น 2 กรณีใหญ่ๆ คือ หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบแต่ไม่ถูกย้ายออกไป เพราะขอบเขตการขุดคันยังไปไม่ถึงแม้อยู่ในพื้นที่สัมปทานของเหมืองเช่นเดียวกันอย่างบ้านป่าดง บ้านโนนสะอาด บ้านโนนสมบุญ บ้านเมืองหลวง

อีกกรณีคือ หมู่บ้านที่ต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านและแหล่งทำกินดั้งเดิม พบว่าการอพยพมี 2 ลักษณะคือ การย้ายออกทั้งหมู่บ้านแล้วไปตั้งยังที่ใหม่ทั้งหมู่บ้าน และการย้ายออกจากหมู่บ้านเดิมแล้วไปรวมกับหมู่บ้านอื่น การอพยพผู้คนออกจากพื้นที่เริ่มขึ้นในปีค.ศ. 2002 และสิ้นสุดลงปีค.ศ. 2007 ดังนี้

1). การย้ายออกทั้งหมู่บ้านแล้วไปตั้งยังที่ใหม่ ทั้งหมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านวังยาง ซึ่งย้ายออกมาตั้งแต่ปี 2005 เพราะพื้นที่หมู่บ้านเดิมอยู่ห่างไกล อยู่ในพื้นที่สัมปทานเหมืองและเพื่อปฏิบัติตามแผนพัฒนาชนบทของเมืองจึงย้ายออกมาอยู่ริถนนเลขที่ 28A

2). การย้ายออกจากหมู่บ้านเดิมแล้วไปรวมกับหมู่บ้านอื่น ได้แก่ บ้านนาลูใหม่ บ้านเวียง และบ้านโนนสะอาด เป็นต้น โดยบ้านนาลูใหม่ ย้ายออกมาจากบ้านนาลูเก่าตั้งแต่ ค.ศ. 2007 เพื่อให้ไปรวมกลุ่มหรืออยู่ใกล้กับหมู่บ้านอื่นๆ บ้านเวียง ได้ไปรวมกับบ้านโนนสมบุญ บ้านโนนสะอาด ได้รวมเข้ากับบ้านหนองกะแดงใน ค.ศ. 2007 ซึ่งการเคลื่อนย้ายนั้นชาวบ้านจะได้รับสินไหมทดแทนจากรัฐบาลใน 2 รูปแบบคือ

- การเช่าที่ดินแบบเหมาจ่ายจนกว่าจะหมดโครงการ หมายความว่าจ่ายให้ชาวบ้านงวดเดียวเลย (ส่วนค่าเช่านั้นเป็นราคาที่ไม่แน่นอนขึ้นกับจำนวนที่ดินและการตกลงกันระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า)

- การซื้อที่ดินจากชาวบ้านอย่างเบ็ดเสร็จคือชาวบ้านไม่มีสิทธิในที่ดินแปลงนั้นอีกเลย หมายความว่าหลังจากหมดโครงการแล้วที่ดินก็จะตกเป็นของรัฐทันที

การเคลื่อนย้ายพื้นที่ตั้งหมู่บ้านนี้ทางโครงการเหมืองฯ จะให้ความช่วยเหลือในการขนย้ายไม้ทำบ้าน สังกะสี 20 แผ่น และตะปู 5 กิโลกรัม พื้นที่ตั้งใหม่ของหมู่บ้านนั้นทางรัฐบาลให้ย้ายออกมาอยู่ใกล้กับถนนและใกล้ตัวเมืองมากขึ้น ชาวบ้านที่ต้องอพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่เดิมที่

อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านไม่อยากย้ายออกไป แต่มีบางหมู่บ้านคือ หมู่บ้านนาลูใหม่ที่พอย้ายออกไปแล้วก็ยังกลับมาทำไร่นาในพื้นที่หมู่บ้านเดิม

จะเห็นว่าเมื่อโครงการเหมืองฯ เข้ามาในพื้นที่เมืองวิไลบุรีเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โดยเฉพาะกับคนที่ท้องถิ่นทั้งที่ได้รับความกระทบโดยตรงคือต้องอพยพโยกย้ายหมู่บ้าน หรือกลุ่มที่ไม่ต้องย้ายถิ่นที่อยู่แต่ก็ส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติ ที่เป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร แหล่งน้ำธรรมชาติ นอกจากนี้ชาวบ้านในหมู่บ้านยังได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากเดิมเป็นการขายแรงงานในเมืองหรือต้องออกไปหางานทำในที่อื่น ๆ ส่งผลให้การสืบทอดวัฒนธรรมหรือครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป

ในบทที่ 4 นี้ มุ่งที่จะวิเคราะห์โครงการบ่อทอง-ทองแดงโปนส่งผลกระทบต่อท้องถิ่น โดยเน้นไปที่ประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นคือ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ และผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรม และส่งผลกระทบต่อการทำงานกันทางเพศภาวะและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศภาวะอย่างไร ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่ ส.ป.ป.ลาว มีอยู่อย่างมากมายหลากหลาย ซึ่งหลังจากได้ปลดปล่อยประเทศแล้ว ลาวก็เริ่มเล็งเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งในปัจจุบันทรัพยากรได้กลายเป็นแหล่งรายได้หลักของประเทศที่ช่วยในการพัฒนาโดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าเท่าทันกับบรรดาประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน แต่เนื่องจากลาวเป็นประเทศเล็กและขาดแหล่งทุนในการลงทุนทำกิจกรรมต่างๆ จึงทำให้ต้องพึ่งนายทุนต่างชาติเป็นส่วนใหญ่

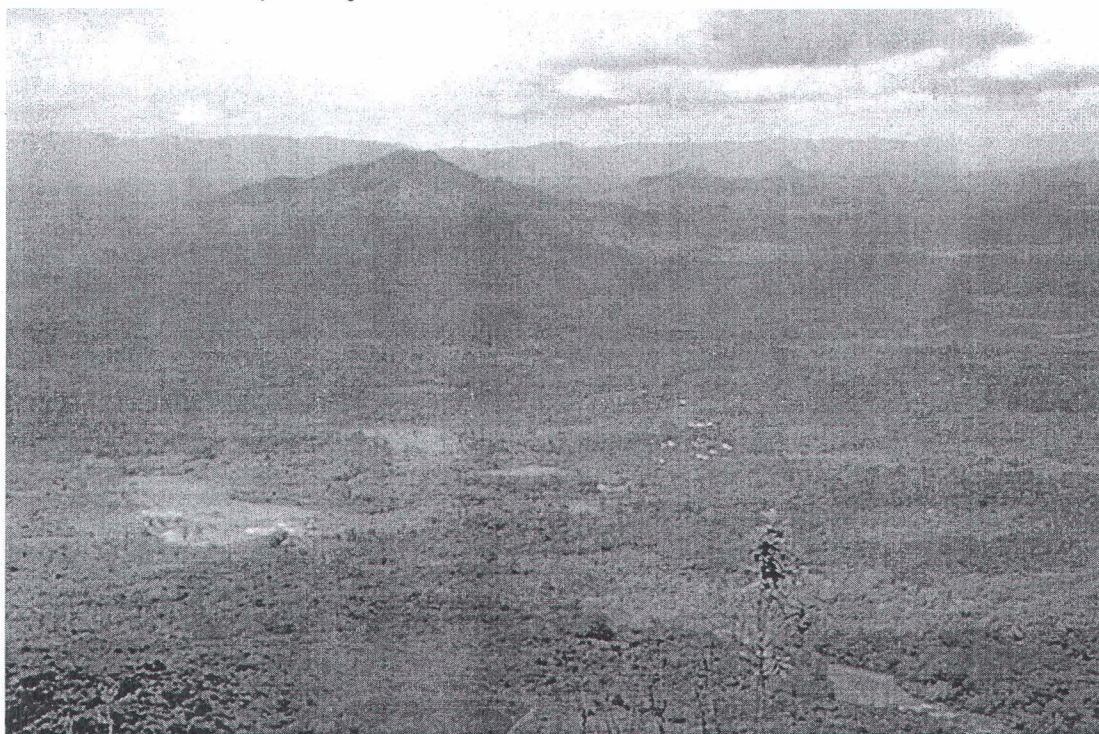
โครงการเหมืองเซโปนก็เช่นกัน เมื่อบริษัททำเหมืองได้รับสัมปทานแล้ว ต้องมีข้อตกลงกับรัฐบาลที่จะทำโครงการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ ทั้งไฟฟ้า ถนน โรงเรียน และการพัฒนาอาชีพให้กับชาวบ้าน ฯลฯ ซึ่งเป็นไปตามการพัฒนาระแสหลัก แต่อีกด้านหนึ่ง การทำเหมืองก็ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการนำที่ทำกินหรือพื้นที่ป่ามาขุดค้นหาสายแร่ การปล่อยน้ำปนเปื้อนสารเคมีลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ ถือเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ยากจะนำกลับมาเหมือนเดิม ความสูญเสียสมดุลของสิ่งแวดล้อมจะทำให้ห่วงโซ่อาหารของคนในชุมชน ประเทศ และทั่วโลกเปลี่ยนแปลง ประสบมลภาวะเป็นพิษของทั้งอากาศ ดิน และน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต ไม่เพียงแต่มนุษย์เท่านั้นแต่รวมถึงบรรดาสัตว์ทั้งหลายด้วย แม้รัฐจะตระหนักถึงความสำคัญในข้อนี้มาเป็นอันดับต้นๆ ดังที่กฎหมายว่าด้วยแร่

ธาตุของลาวได้วางกฎหมายออกมาอย่างชัดเจนใน มาตรา 31 ข้อ 1: การคาดคะเนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในแต่ละกรณี โดยให้เสนอวิธีการหรือมาตรการแก้ไข หรือลดผลกระทบที่ไม่ดีต่อสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา สังคม (สภาแห่งชาติ, 1997: 12)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถพิจารณาเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

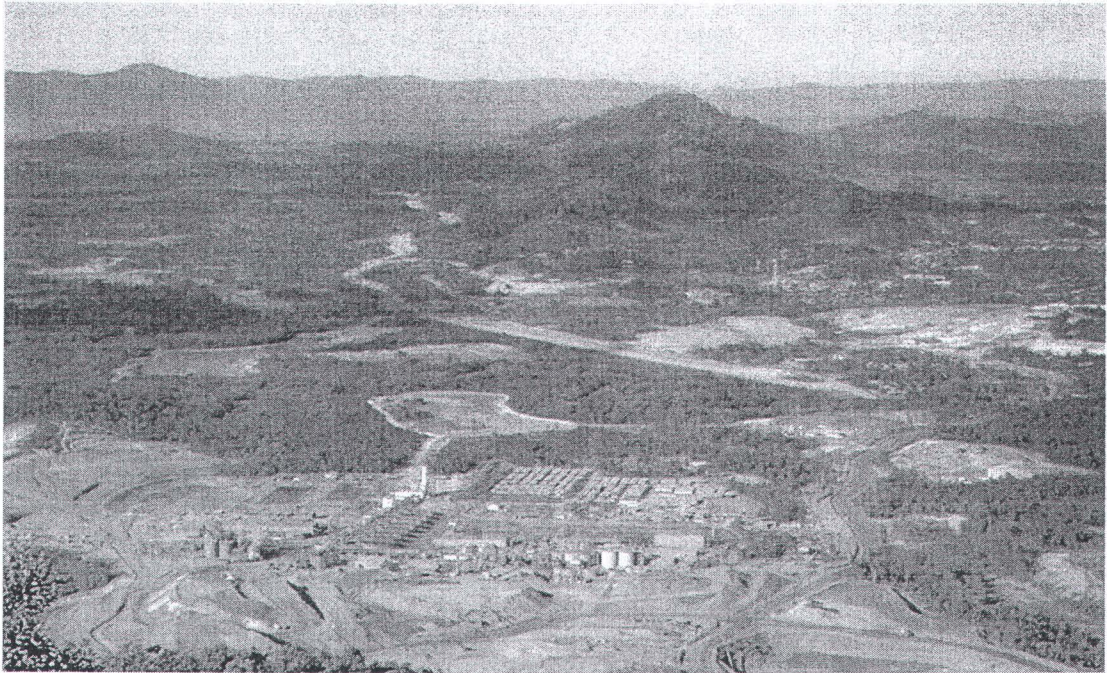
4.1.1 ผลกระทบกับความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างพื้นที่ป่าไม้กับชุมชนท้องถิ่น

ก่อนโครงการเหมืองเซโปนเข้ามาทำสัมปทานจะเห็นว่าในเชิงพื้นที่แล้วทรัพยากรป่าไม้ตามธรรมชาติที่เป็นแหล่งหาของป่า เลี้ยงสัตว์ และยาสมุนไพรของคนท้องถิ่น รวมไปถึงที่ทำนาทำไร่ของชาวบ้านมีอย่างอุดมสมบูรณ์ดังภาพที่ 4.1

ภาพที่ 4.1 ภาพก่อนการดำเนินโครงการขุดค้นบ่อทอง-ทองแดง เซโปน เมืองวิละบูลี

จากรูปภาพก่อนการดำเนินโครงการขุดค้นบ่อทอง-ทองแดง เซโปน เมืองวิละบูลี พื้นที่สีเขียวของป่าไม้มีอย่างอุดมสมบูรณ์และนาไร่ของชาวบ้านและมองเห็นการกระจายตัวของหมู่บ้านท่ามกลางพื้นที่ป่าตามธรรมชาติ เมื่อโครงการเหมืองได้เข้ามาขุดค้นและตั้งเหมืองในพื้นที่นี้ จะเห็นการทำลายพื้นที่ป่าไปอย่างมาก กลายเป็นพื้นที่ดินแดงที่ผ่านการขุด เจาะและสิ่งปลูกสร้างผุดขึ้นในพื้นที่ในตัวเหมือง เพื่อถลุงแร่ ดังรูปภาพที่ 4.2

ภาพที่ 4.2 ภาพหลังจากดำเนินโครงการขุดค้นบ่อทอง-ทองแดง เชโปน เมืองวิตะบูลี

รูปภาพที่ 4.2 เป็นภาพพื้นที่โครงการเหมืองเชโปน เมื่อได้มีการเข้ามาขุดค้นและตั้งเหมืองขึ้น พื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์ได้ถูกทำลายลงไป นั้นหมายถึงวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิมต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะพื้นที่ในการทำการเพาะปลูกที่สูญเสียไป และทำให้ชาวบ้านต้องอพยพออกจากพื้นที่ที่เคยอยู่เคยกินไปยังพื้นที่ใหม่ที่ขาดทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตตามวิถียังชีพเดิม เพื่อใช้พื้นที่ทำโครงการเหมืองแทน จากการสัมภาษณ์ นาย แว อายุ 52 ปี เป็นผู้ใหญ่วัยบ้านนาลุมได้ 16 ปีแล้ว ตั้งแต่สมัยเป็นบ้านนาลุมเก่าพบว่า

“เมื่อก่อนนั้นที่อยู่หมู่บ้านเดิมมีที่ทำกิน น้ำ สัตว์ป่าล้นทาง่ายและสะดวกสบายต่อการทำกิน สาเหตุที่ย้ายมานี้เพราะทางบริษัทให้ย้าย ซึ่งมีทั้งหมด 33 ครอบครัวมาโดยให้พื้นที่ 50x50 เมตร สังกะสีมุงหลังคามมา 20 แผ่นและตะปู 5 กิโลกรัมเท่านั้น และพื้นที่ของชาวบ้านก็ถูกทางเหมืองขุดเจาะเพื่อหาแร่ในหลายๆ แต่ทางเหมืองก็เยียวยาด้วยการสนับสนุนช่วยสร้างถนน ไฟฟ้า และน้ำประปา แต่น้ำก็มีทั้งพอใช้และไม่พอใช้บ้าง ส่วนโรคที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ประสบพบเจอมากก็คือ ท้องเสีย”

แม้ว่าทางรัฐและโครงการเหมืองจะให้เงินชดเชยหรือความช่วยเหลือต่างๆ ดังการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการของเหมืองว่า

“ทางโครงการเหมืองไม่เคยยึดครองที่ดินของชาวบ้าน โดยปราศจากการขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่เมือง (อำเภอ) และการเข้าไปยังพื้นที่ในแต่ละครั้งนั้นเพียงแค่ไปขุดเจาะและเข้าไปเคลียร์พื้นที่เพื่อทำเหมืองในพื้นที่ที่ไม่มีบ้าน

คน ไม่มีหมู่บ้านและไม่เคยให้พวกเขาย้ายออกจากหมู่บ้านของตัวเองเลย ถ้าทางโครงการต้องการที่จะขุดเจาะหรือใช้พื้นที่ของชาวบ้านในการทำกิจกรรมเหมือนนั้น จะมีเจ้าหน้าที่ชุมชนสัมพันธ์ (community relation team) เข้าไปพูดคุยปรึกษาหารือกับเจ้าของที่ บางครั้งทางโครงการต้องเสียค่าชดเชย(ซื้อหรือเช่าที่ดิน) จากความเห็นพ้องต้องกันกับเจ้าหน้าที่ศุลกากรของแขวงสะหวันนะเขตโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐของแขวงสะหวันนะเขตหรือตำแหน่งใหญ่กว่านั้นเป็นพยาน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เหมือง เมื่อวันที่ 21 เมษายน ค.ศ. 2011)

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เหมืองจะเห็นว่าทางรัฐหรือโครงการเหมืองอ้างว่าพื้นที่ที่เข้าไปขุดเจาะหรือพื้นที่ที่ทำเหมืองนั้น ไม่มีบ้านคน ซึ่งก็ได้หมายความว่าจะมีใช้พื้นที่ที่ชาวบ้านเคยใช้ทำกินหรือเก็บของป่าหาอาหารหรือแหล่งน้ำธรรมชาติที่ให้อุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน นั้นหมายถึงเป็นพื้นที่ส่วนรวมหรือสาธารณะที่ใช้ร่วมกันของชุมชน เมื่อโครงการเหมืองเข้าครอบครองทำให้ชาวบ้านลำบากในการหาอาหารหรือในการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สาธารณะหรือที่ส่วนรวมที่เคยร่วมกันใช้กันมาแต่เดิม

ผลกระทบโดยตรงจากเหมืองเซโปน ของพื้นที่ป่าและดินคือการต้องขุดเจาะจากผิวดินและดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่าพื้นที่เมืองวิลละบูลีนี้เป็นพื้นที่ยังชนบทซึ่งหมายความว่าพื้นที่ยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่มากมีพื้นที่ป่ามากมาย เมื่อมีเหมืองเข้ามาสัมปทานพื้นที่ป่าดังกล่าวก็ต้องถูกกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทำให้แหล่งอาหารของชาวบ้านลดลงไปด้วย เพราะชาวบ้านส่วนมากอาศัยพืชพันธุ์ธัญญาหารหลายๆชนิดจากป่าไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ ผักที่เกิดตามธรรมชาติ ฯลฯ และที่สำคัญคือยาสมุนไพรรักษาโรคต่างๆ ที่ชาวบ้านเข้าป่าเพื่อหาการรักษาโรคเป็นประจำและหาได้อย่างสบายและง่ายดาย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พื้นที่ป่าที่เคยมีอย่างมากมายและสามารถเข้าไปยังพื้นที่แห่งนั้นได้อย่างสบาย สามารถหาของป่า และสมุนไพรต่างๆ เพื่อรักษาโรคไม่มีการหวงห้ามหรือทำได้อย่างอิสระนั้นต้องถูกจำกัดขอบเขตลง ผู้หญิงที่เคยไปเก็บผักเก็บหญ้าในที่ที่คุ้นเคยและอยู่ในพื้นที่กว้างขวางก็หมดสิทธิ์ที่จะเข้าไปยังที่แห่งนั้น ทำให้ชาวบ้านขาดแหล่งอาหารที่สำคัญที่เคยหล่อเลี้ยงชีวิตของพวกเขาไปโดยปริยาย ไปพร้อมๆ กับแหล่งอาหารที่ขาดหายไปนั้นแหล่งรายได้ก็ขาดหายไปด้วยเพราะเมื่อก่อนถ้าชาวบ้านสามารถหาของป่ามาได้ก็จะเอาไปขายบ้างเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง แต่เมื่อเป็นเช่นนี้รายได้เสริมเหล่านั้นก็ไม่มีอีกแล้ว

อีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญเมื่อพื้นที่ป่าถูกจำกัดลงนั้นก็คือ สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ ที่ชาวบ้านชอบใช้และคุ้นเคยกันนั้นก็ประสบปัญหาขาดแคลน แหล่งความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่

รู้จักกันอย่างแพร่หลายในเมื่อก่อนนั้นได้ค่อยๆ เลื่อนหายไปตามกาลเวลาและแหล่งพืชพันธุ์ต่างๆ ที่ค่อยๆ ลดจำนวนลง สาเหตุหนึ่งเนื่องจากชาวบ้านได้หันมาใช้ยารักษาแผนปัจจุบันมากกว่า ส่วนอีกสาเหตุหนึ่งนั้นเป็นเพราะวัยรุ่นในสมัยนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อยาแผนโบราณอีกต่อไป ไม่รู้แม้แต่ชื่อ สถานที่เกิดและคุณสมบัติของสมุนไพรประเภทต่างๆ อีกต่อไป คนรุ่นหลังจากที่มีเมืองแล้ว จะให้ความสนใจและความสำคัญต่อการแพทย์สมัยใหม่มากขึ้น แต่ก็มีแค่ในตัวเมืองวิไลบูลีเท่านั้น เพราะความไม่รู้ถึงคุณประโยชน์ของโรงพยาบาลเท่าที่ควรและค่าใช้จ่ายต่างๆ ส่วนหมู่บ้านที่ค่อนข้างห่างไกลก็ยังอาศัยหมอเฒ่าหรือหมอพื้นเมืองอยู่

และที่สำคัญที่สุดเมื่อพื้นที่ป่าลดลงนั้นก็หมายความว่าพื้นที่ทำมาหากินก็ลดลงไปด้วย เพราะชาวเมืองวิไลบูลีจะทำไร่หมุนเวียนและหาของป่าหรือหน่อไม้เพื่อดำรงชีวิตเป็นส่วนใหญ่ ประชาชนเมืองวิไลบูลีมีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับป่ามาอย่างยาวนานทำให้ชีวิตของชาวบ้านต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแบบใหม่ และผู้ที่ต้องปรับมากที่สุดก็คือผู้หญิงเพราะต้องได้อาศัยพื้นที่ป่าเป็นแหล่งอาหารหลักในการทำมาหากิน ต้องออกเดินป่าหาหน่อไม้ เห็ด ฯลฯ ยังพื้นที่ที่ห่างไกลออกไป

นอกจากนี้ ยังปรากฏการบุกรุกที่ดินและการจ่ายค่าตอบแทนที่ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานดังตัวอย่างของ บ้านนาดี บ้านโนนสมบูรณ์ ที่ได้กล่าวถึงการขูดคั้นของเหมืองที่กระทบกับที่ดินของเธอว่า โครงการเหมืองต้องการที่ดินของเธอเพื่อขุดค้นสายแร่ทองคำ ก็ใช้รถแทรกเตอร์บุกเข้ามาพังรั้วด้านหนึ่งโดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้วัวและควายเข้ามาทำลายสวนสับปะรด บ้านนาดีและชาวบ้านไปพบเจ้าหน้าที่เหมือง และยื่นข้อเสนอเรียกร้องค่าชดเชย ซึ่งทางเหมืองเห็นด้วยกับชาวบ้าน แล้วให้ไปยื่นเรื่องที่สำนักงานเกษตรกรรมจังหวัด มีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

“บ้านนาดี: พวกเราจึงไปที่นั่น พวกเขาก็ตอบว่าต้องการเอกสารทำเรื่อง
อนุมัติจากเหมืองว่าเหมืองจะจ่าย 100 ล้านกีบ (ประมาณ 10,000
ดอลลาร์สหรัฐฯ) เหมืองบอกว่าเห็นด้วยและพวกเราชาวบ้าน
ทั้งหมดสามารถไปเก็บเงินได้จากเซโปนโดยตรง แต่เมื่อ
ชาวบ้านโพนสะอาดทำเหมือนกันพวกเขากลับบอกว่ามันไม่
ถูกต้อง(...) เหมืองพูดว่าทำไมชาวบ้านจึงมีสิทธิที่จะทำอย่างนั้น

คำควน: ช่วยอธิบายเพิ่มเติมได้ไหม?

บ้านนาดี: มันเป็นจดหมายจากสำนักงานเกษตรกรรมซึ่งเข้าใจว่าเป็นผู้
กำหนดราคาที่ดิน (...) เจ้าหน้าที่ก็มาถามชาวบ้านว่ามีที่ดินขอ
ใครบ้างที่อยู่ในพื้นที่สำรวจของเหมือง เจ้าของที่มีโฉนดหรือ
เปล่าและจ่ายภาษีทุกปีหรือเปล่า ฉันมีเอกสารทุกอย่างและจ่าย

ภายในทุกปี สำนักงานเกษตรกรรมได้รับรองใบโอนที่ดินของฉันทน์ และเหมืองก็บอกให้ฉันทน์นับจำนวนพืชในสวน แต่พวกเขายังคงมีปัญหาเกี่ยวกับหมู่บ้านโพนสะอาดที่ชาวบ้านเรียกร่องคำชดเชยสำหรับกล้วย ต้นมะม่วงของพวกเขา เป็นจำนวน 24 ล้านกิบ (2,400 ดอลลาร์สหรัฐ) แต่ทางเหมืองบอกว่ามันแพงเกินไป และไม่ยอมจ่าย

คำฉันทน์: แล้วสำนักงานเกษตรกรรมละ พวกเขาได้คำนวณอะไรบ้างไหม?

บันนาลี: สำนักงานเกษตรกรรมได้มาตีราคาในตอนสุดท้ายว่าราคาคือ 47 ล้านกิบ (4,700 ดอลลาร์สหรัฐ)

คำฉันทน์: แต่มันมากกว่าจำนวนที่ชาวบ้านเรียกร่อง?

บันนาลี: ใช่ ทางเหมืองบอกว่าสำนักงานเกษตรกรรมได้ทำไม่ถูกต้อง มันจึงเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ได้ ถ้าสำนักงานเกษตรกรรมตีราคาสวนของฉันทน์มันก็ต้องเป็นราคา 170 ล้านกิบ (ประมาณ 17,000 ดอลลาร์สหรัฐ)”

(บทสัมภาษณ์ บันนาลี อ้างใน Damdouane Khouangvichit, 2010: 100)

จากบทสัมภาษณ์ของชาวบ้าน จะเห็นว่าขัดแย้งกับที่เจ้าหน้าที่โครงการของเหมืองได้กล่าวไว้ตอนต้นว่า การเข้ามายึดครองที่ดินอันเป็นกรรมสิทธิ์ของชาวบ้านนั้นไม่มีการบุกรุกหรือโดยพลการ มีการปรึกษาหารือพูดคุยกันมิใช่การใช้อำนาจบีบบังคับแต่อย่างใด และมีการชดเชยอย่างยุติธรรม แต่จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านนั้นกลับแสดงให้เห็นว่ามีการบุกรุกและการจ่ายค่าทดแทนนั้นก็มิได้มีมาตรฐานแต่อย่างใด

นอกจากผลกระทบทางด้านทรัพยากรป่าไม้และที่ดินทำกินของชาวบ้านแล้ว ทรัพยากรที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ได้รับผลกระทบและส่งผลอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านและผู้หญิงที่เป็นตัวหลักในการทำกินหรือหาอาหารให้ครัวเรือน

4.1.2 ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งน้ำธรรมชาติกับชุมชนท้องถิ่น

แหล่งน้ำธรรมชาติอันเป็นที่หาอาหาร และใช้อุปโภคบริโภคของคนในท้องถิ่น ในบริเวณสัมปทานโครงการเหมืองเซโปน มีแหล่งน้ำสำคัญคือ แม่น้ำกอก งานของ Damdouane Khouangvichit ได้ศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำกอกไว้ว่า “ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม แม่น้ำกอก ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ชาวบ้านใช้กันและเป็นแม่น้ำที่ไหลผ่าน เวลาไหลลงมาสู่หมู่บ้านวังยางถูกปนเปื้อนด้วยสารเคมีจากการทำเหมืองแร่ ในระดับที่อันตรายจนไม่สามารถใช้ดื่มกินและอาบได้เหมือนเดิม” (Damdouane Khouangvichit, 2010: 65) เนื่องจากชาวบ้านเมืองวิ

ละบลูได้อาศัยแม่น้ำในการดำรงชีวิตทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการดื่มกินหรือใช้สอยในทุกกิจกรรมของการดำรงชีวิต แต่เมื่อแม่น้ำมีสารปนเปื้อนไม่สามารถใช้ได้แล้วจึงส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งแม้ว่าในกรณีของโครงการเหมืองเซโปนแล้ว ยังไม่มีองค์กรใด ออกมาตรวจสอบผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างจริงจัง แต่มีรายงานของ Friends of the Earth International องค์กรพัฒนาเอกชนสากลได้ออกมาเตือนเรื่องการปนเปื้อนสารเคมี ในแม่น้ำกอก ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เนื่องจากการป้องกันของเหมืองยังไม่มีควมรัดกุมเพียงพอว่ากาก สารไซยาไนด์ และโลหะหนักอย่างสารปรอท แคดเมียม ซึ่งใช้ในกระบวนการถลุงแร่ทองคำและ ทองแดงจะไม่ปนเปื้อนในแม่น้ำกอก ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง

พบว่า พันธุ์ปลาที่พบในลาวทั้งสิ้น 262 ชนิด พบในแม่น้ำกอกถึง 135 ชนิด และมีปลา อย่างน้อย 3 พันธุ์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ และเต่า 4 พันธุ์ ที่สถานการณ์ใกล้สูญพันธุ์เช่นเดียวกัน (<http://www.foei.org/en/resources/link/mining/12case.html>) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ ชาวบ้านชื่อ“นายบัวลี” ยังเล่าให้ฟังอีกว่า “เมื่อก่อนมีปลาและสัตว์ป่าเยอะแยะมากมายให้หากินได้ อย่างไม่ขาด แต่มาถึงปัจจุบันนี้นอกจากหายากแล้วสัตว์ป่าและปลาบางประเภทนั้นยังสูญพันธุ์ไป แล้วด้วยซ้ำ” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2011)

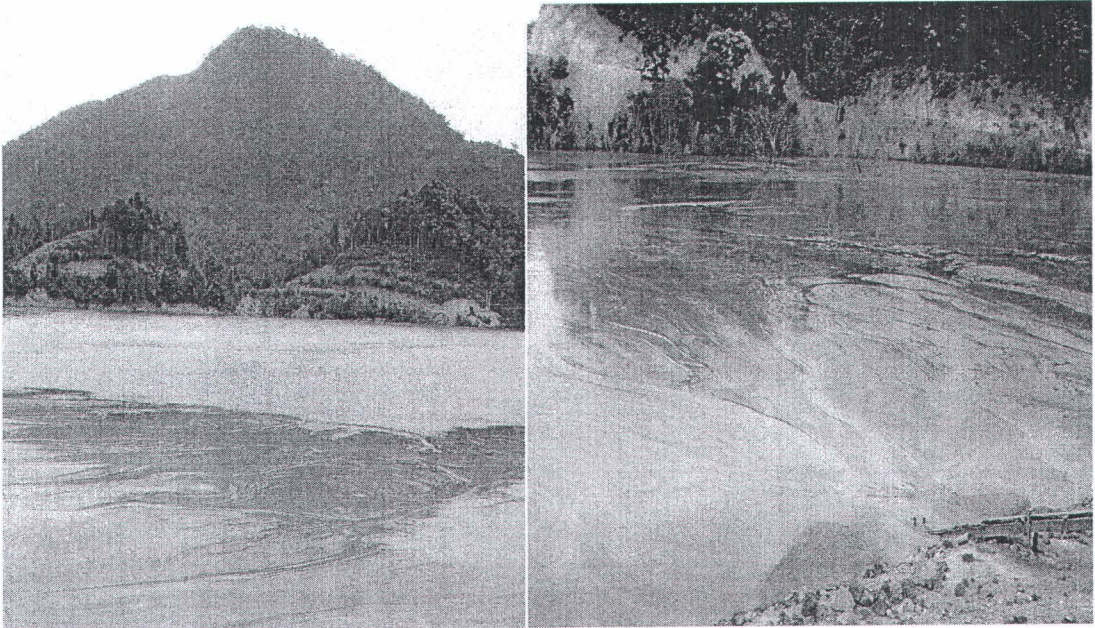
โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีชีวิตผูกติดอยู่กับแม่น้ำเพราะต้องเป็นคนไปหาบน้ำมาเพื่อกินเพื่อ ใช้ก็ต้องเดินไปยังแม่น้ำสายอื่นที่อยู่ไกลออกไป สร้างความลำบากในการดำเนินชีวิตและเสียเวลา ในการเดินทางเพิ่มมากขึ้นจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เหมืองและชาวบ้านบางคนพูดถึงการ ไหลเวียนและการใช้สอยแม่น้ำกอกว่า:

“แม่น้ำที่ไหลผ่านเหมืองคือแม่น้ำกอก ซึ่งไหลมาจากเวียงคานผ่านบ้านห้วย หอง หุ่งหลวง แก้งเหล็กเหนือ แล้วผ่านใส่เหมืองหลังจากนั้นก็ไหลต่อไปยัง บ้านสบป่า แก้งเหล็กใต้ แก้งเต่า โนนสูง วังมู โนนไฮ แก้งกัน คุ่มข้ง แล้ว ไหลลงสู่เมืองเซโปนแล้วจบลงที่เซบั้งเหียง (เป็นหนึ่งในสาขาของแม่น้ำ โขง) นอกจากนั้นชาวบ้านให้ข้อมูลว่าเมื่อก่อนชาวบ้านที่อยู่ท้ายเหมืองยัง สามารถใช้น้ำจากแม่น้ำกอกทั้งดื่มกินและใช้สอยต่างๆ ได้ แต่พอมาถึงปี ค.ศ. 2000 ชาวบ้านได้หยุดใช้เพราะน้ำได้เปลี่ยนสีเป็นสีค่อข้างแดง แต่ หลังจากนั้นก็สามารถกลับมาใช้คืนได้เพราะทางเหมืองได้สร้างบ่อบำบัด เก็บกักของเสียขึ้นสองบ่อแต่ก็ยังไม่สามารถดื่มได้”

(สัมภาษณ์ ชาวบ้าน เมื่อวันที่ 23 เมษายน ค.ศ. 2011)

ดังรูปด้านล่างนี้คือรูปของสิ่งปฏิกูลที่ออกมาจากการผลิตทอง-ทองแดงจะถูกส่งต่อมา ตามท่อน้ำทิ้งลงสู่บ่อที่ทางเหมืองได้จัดเตรียมเอาไว้ภายในเหมือง ซึ่งจะมีหน่วยงานคอยตรวจสอบ

ถึงสารเคมีต่างๆ ที่มารวมอยู่ในบ่อนี้เพื่อให้แน่ใจว่าสารเคมีดังกล่าวจะไม่ไหลลงสู่แม่น้ำที่ไหลผ่านเมืองเหมือนกันก่อนที่จะไหลไปยังหมู่บ้านต่างๆ แต่ถึงแม้ทางโครงการเมืองจะย้ำให้มั่นใจว่าจะไม่มีสารต่างๆ เล็ดลอดออกไปได้ขนาดแล้วก็ตามแต่ก็ไม่สามารถแน่ใจได้ถึงความปลอดภัยของน้ำที่ประชาชนยังหมู่บ้านปลายน้ำได้รับ

ภาพที่ 4.3 ภาพบ่อสิ่งปฏิกูลจากการผลิตแร่¹

นอกจากผลกระทบของการปนเปื้อนสารเคมีแล้ว ที่มีผลต่อการต้องเปลี่ยนแหล่งน้ำบริโภค อุปโภคแล้ว สารเคมีอันตรายอาจปนเปื้อนมากับสิ่งปฏิกูลซึ่งปัจจุบันเมืองได้กักเก็บไว้ในบ่อภายในเมืองและมีการตรวจสอบสารเคมีนั้นก็ไม่สามารถแน่ใจได้ว่าจะไม่รั่วไหลซึมออกมาทางดิน และอนาคตอาจมีผลกระทบกับสุขภาพอนามัยของชาวบ้านดังที่เคยเกิดขึ้นที่เมืองตะกั่วครีที่จังหวัดกาญจนบุรี ที่ได้พุดถึงเมืองตะกั่วครีที่จังหวัดกาญจนบุรีในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากการรั่วไหลของหางแร่จากบ่อกักเก็บตะกอนกากแร่ของโรงเต่งแร่คลิตี้บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ที่รับแร่ดิบมาจากเมืองหาบบริเวณแหล่งแร่บ่องามและได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนในหมู่บ้านครีตึ่ล่าง (การจัดทำแผนแม่บททางด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูพื้นที่ทำเหมืองเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรณีในเขตเศรษฐกิจแร่ตะกั่วจังหวัดกาญจนบุรี, <http://www.thaienvimonitor.net/News/klity.pdf>)

ซึ่งสารตะกั่วที่ใช้เป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์ หรือปนเปื้อนอยู่ตามธรรมชาติ หรือเป็นฝุ่นไอลาจากการบวนการผลิตมีโอกาสเข้าสู่ร่างกายได้ 3 ทาง คือ ทางผิวหนัง ทางปาก และทางเดิน

¹ ทางเหมืองได้ขุดบ่อเพื่อบรรจุสิ่งปฏิกูลต่างที่มาจากการผลิตแร่ในโรงงาน 2 บ่อ

หายใจ โดยมีอัตราการดูดซึมที่แตกต่างกันจากการตรวจวัดระดับตะกั่วที่ปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อมตามจุดต่างๆ ตามเส้นทางที่ลำห้วยครีตี้ไหลผ่านได้แก่ในลำน้ำ ตะกอนธารน้ำ สัตว์น้ำ พบว่ามีปริมาณที่สูงเกินค่ามาตรฐานมากและในพืชที่ปลูกบริเวณลำห้วยครีตี้ พบการปนเปื้อนตะกั่วในพืชบางชนิดที่สูงเกินค่ามาตรฐาน การสำรวจการปนเปื้อนบริเวณจุดตรวจวัดหมู่บ้านครีตี้ล่างและหมู่บ้านข้างเคียงอีก 6 หมู่บ้าน ที่มีได้อยู่ท้ายน้ำของลำห้วยครีตี้แต่เป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อตะกั่วในสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้แก่ หมู่บ้านครีตี้บน ห้วยเสือทุ่งนางครวญ เกริงกะเวีย ท่าดินแดง และทิพูเย พบว่าระดับตะกั่วที่ปนเปื้อนในดิน พืช ผักมีระดับตะกั่วสูงเกินค่ามาตรฐานมากในหมู่บ้านครีตี้บนและห้วยเสือและพบการปนเปื้อนของตะกั่วในสัตว์น้ำสูงเกินค่ามาตรฐานเพียงพื้นที่เดียวคือหมู่บ้านทิพูเย

จากตัวอย่างด้านบนจะเห็นว่าเมืองที่ทำการผลิตมาเป็นระยะเวลายาวนานนั้นจะส่งผลอย่างไรในเวลาต่อมาและนำมาซึ่งคำถามมากมายเกี่ยวกับผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในชุมชนที่อาศัยรอบบริเวณเมืองแร่ตะกั่วและโรงแต่งแร่ว่าตะกั่วเหล่านี้ มีผลต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่อย่างไร ปริมาณตะกั่วที่ประชาชนได้รับ โอกาสของการรับสัมผัสตะกั่วระดับความรุนแรงของผลกระทบ ที่มีต่อสุขภาพความเสี่ยงต่อการได้รับตะกั่วถ้าจะอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ต่อไป ผู้ที่เกี่ยวข้องจะมีบทบาทอย่างไรที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวและจะมีมาตรการแก้ไขที่เหมาะสมทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างไร เมืองเซโปนก็เช่นเดียวกันที่หลายคนก็คงรู้ว่ามันจะเกิดอะไรขึ้นกับพื้นที่ สิ่งแวดล้อม และชาวบ้านในอนาคต โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่เป็นแหล่งชีวิตของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเดิม แม้ปัจจุบันยังไม่มีผลกระทบที่ชัดเจนของการปนเปื้อนสารพิษ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลายาวนาน เหมือนที่เกิดขึ้นในเมืองอื่นๆ ทั่วโลก

ดังที่พวกเราต่างรับรู้กันแล้วว่า น้ำ เป็นสิ่งที่มนุษยชาติต้องการมากที่สุดเพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นและขาดไม่ได้ในการดำรงชีวิต แต่เมื่อมีเมืองเข้ามาในพื้นที่แล้วทำให้แม่น้ำสายต่างๆ ได้รับผลกระทบไปด้วยไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะแม่น้ำกอก ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ชาวบ้านใช้กันมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยบรรพชน พื้นที่ส่วนหนึ่งของแม่น้ำได้ตกไปอยู่ในพื้นที่สัมปทานของเมือง ทำให้ได้รับสารปนเปื้อนจากการผลิตแร่ดังกล่าวไหลลงสู่แม่น้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่งผลให้สัตว์น้ำนานาๆ ชนิดได้รับสารเคมีดังกล่าวเข้าไปด้วย ทำให้สัตว์น้ำบางประเภทลดจำนวนลงและบางประเภทก็สูญพันธุ์ไปจากแม่น้ำสายดังกล่าวไปเลยก็มี

ไม่ใช่เพียงส่งผลต่อสัตว์น้ำเท่านั้นแต่ยังส่งผลต่อเนื่องมายังชาวบ้านในเขตริมน้ำและพื้นที่ใกล้เคียงด้วย เนื่องจากแม่น้ำสายดังกล่าวได้ไหลผ่านหลายหมู่บ้านจึงส่งผลให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการใช้น้ำด้วยเพราะบางหมู่บ้านก็ไม่สามารถใช้น้ำได้เลยเนื่องจากสีและกลิ่นของน้ำที่เปลี่ยนไปจากเดิม สร้างความลำบากมหาศาลให้แก่ชาวบ้านผู้ที่อาศัยแม่น้ำสายนี้ในการดำรงชีวิต

ไม่ว่าจะเป็นการหาปลา ชักผ้า ใส่อยต่างๆ โดยเฉพาะผู้หญิงที่ใช้เวลามากขึ้นในการเดินทางหาแหล่งน้ำที่ไกลออกไปเพื่อนำกลับมาใช้ที่บ้านของตนและยังต้องหาแหล่งอาหารแหล่งใหม่อีกด้วย เพราะชาวบ้านส่วนมากอาศัยแม่น้ำเป็นแหล่งอาหารหลักเพราะทั้งประหยัดและหาง่ายในเมื่อก่อน ซึ่งในปัจจุบันแหล่งดังกล่าวได้ลดปริมาณลงและอยู่ยังพื้นที่ห่างไกลออกไปเรื่อยๆ

การปนเปื้อนของสารพิษในแหล่งน้ำสำคัญจึงกลายเป็นสาเหตุให้ ชาวบ้านตัดสินใจย้ายที่อยู่ตามความต้องการของโครงการเหมือง จากการศึกษาของ คำควน กล่าวถึงสาเหตุที่ชาวบ้านต้องย้ายที่อยู่ว่า

“คำควน: ช่วยบอกได้มั้ยว่า ทำไมชาวบ้านถึงย้ายหมู่บ้านเดิมมาอยู่ที่นี่

บัวออน: พวกเราย้ายมาเพราะ ไม่มีน้ำสะอาดดื่ม และ “พวกเขา” บอกให้

พวกเราย้ายมาอยู่ที่นี่ (...) พวกเรากลัวว่าแม่น้ำกอกจะมีสารเคมี

ปนเปื้อนอยู่

คำควน: “พวกเขา” ที่พูดถึงหมายถึงใคร?

บัวออน: บริษัทเหมือง”

(บทสัมภาษณ์ บัวออน อ้างใน Damdouane Khouangvichit, 2010: 66)

จากบทสัมภาษณ์บัวออน จะเห็นว่า สาเหตุที่ชาวบ้านต้องอพยพคือ ความกลัวว่าจะมีสารเคมีปนเปื้อนในแหล่งน้ำธรรมชาติ ความกลัวที่เกิดขึ้นจากการได้รับ “ความรู้หรือความจริง” นี้มาจากการปรึกษาหารือ ที่ทั้งรัฐและเจ้าหน้าที่เหมืองให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านโดยซ่อนเร้นผลประโยชน์มหาศาลของฝ่ายตน แสดงให้เห็นว่า มีการหยิบยกเรื่องการปนเปื้อนของสารเคมีในแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งเป็นอันตรายต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม แต่ประเด็นนี้กลับถูกใช้เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายผู้มีอำนาจ เมื่อชาวบ้านเกิด “ความกลัว” ทำให้ต้องย้ายถิ่นไปตามความต้องการของโครงการเหมืองฯ ดังที่คำควนได้วิเคราะห์จากการสัมภาษณ์บัวออนถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นที่อยู่ว่า การตัดสินใจย้ายถิ่นฐานบ้านช่องครั้งนี้ครอบครัวของบัวออนไม่มีทางเลือก เพราะได้รับความกดดัน และถูกบังคับกลายๆ ด้วยเหตุผลจากรัฐและโครงการเหมือง การสูญเสียที่ดินในการทำการผลิต การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำมาหากินทำให้ครอบครัวของเธอเต็มไปด้วยความตึงเครียด ไม่ให้การตัดสินใจเลือกของเธอเองที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการทำมาหากิน (Damdouane Khouangvichit, 2010: 83)

แม้ว่าปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังของโครงการ ดังนั้นผลกระทบที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนในการทำเหมืองแร่เซโปนนั้น เป็นไปไม่ได้ที่จะทำนายผลจากการประเมินด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับสิ่งที่เป็นที่รู้จักกันอาจมีบางประเด็นที่สำคัญและหลีกเลี่ยงไม่ได้” (Rod Harbinson and Kate Walsh,

2003: 35) เช่นการปนเปื้อนของน้ำในแม่น้ำกอกที่ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์อยู่ทุกเมื่อเชื่อวันรับรู้ด้วยตัวเอง

สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นที่กล่าวมานั้น โดยเฉพาะการแย่งใช้ทรัพยากรป่า ที่ดิน และน้ำของท้องถิ่นโดยนายทุนจากภายนอกจนเกิดผลกระทบหรือสร้างปัญหาต่อการดำรงชีพของชาวบ้านมักพบการเข้ามาของผู้มีอิทธิพลได้รับการสนับสนุนจากช่องว่างทางกฎหมาย หรือมีเจ้าหน้าที่ของรัฐช่วย เช่น การได้รับหรือแอบอ้างสัมปทานจากรัฐ เป็นต้น ซึ่ง ยศ สันตสมบัติ วิเคราะห์ไว้ว่า ความขัดแย้งในลักษณะนี้มีรากเหง้ามาจากความถักถักทางด้านกฎหมายและนโยบาย และการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะนโยบายที่สนับสนุนภาคธุรกิจให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและขาดการตรวจสอบอย่างจริงจังจากเจ้าหน้าที่ของรัฐขณะที่ชุมชนขาดอำนาจและการสนับสนุนจากกฎหมายเพื่อปกป้องทรัพยากรท้องถิ่น เมื่อนายทุนไม่ยอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์จารีตประเพณีท้องถิ่น ชุมชนก็ไม่สามารถบังคับเอาผิดหรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาได้ นอกจากจะใช้วิธีลุกขึ้นประท้วงต่อต้านโดยตรง (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 170) แต่กรณีของเซโปนนั่น สะท้อนให้เห็นว่ารัฐลาวยังใช้อำนาจปกครองเบ็ดเสร็จที่บังคับประชาชนต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ผนวกกับคนที่ท้องถิ่นคือการศึกษาและอยู่ห่างไกลทำให้ไม่เข้าถึงข่าวสารและแหล่งความรู้ทางกฎหมาย จึงไร้อำนาจต่อรองเพื่อปกป้องตนเอง ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะได้รับผลกระทบก็ไม่รู้หนทางที่จะลุกขึ้นมาต่อต้านหรือประท้วงรัฐ ถึงที่สุดแล้วชาวบ้านก็ต้องก้มหน้ายอมรับการเปลี่ยนแปลงในนามของการพัฒนาของรัฐ ไม่สามารถเรียกร้องพื้นที่ป่าไม้และแหล่งน้ำธรรมชาติบริสุทธิ์กลับคืนมาได้

ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือในขณะที่ทรัพยากรของส่วนรวมถูกทำลายไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้ กลับปรากฏว่า ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่กับทรัพยากรเหล่านั้นและจำเป็นจะต้องใช้ทรัพยากรเหล่านั้น เช่น ดิน น้ำ ป่า และผลผลิตของป่าในการดำรงชีวิตประจำวัน กลับไม่ได้อะไรจากทรัพยากรเหล่านั้น มิหนำซ้ำ ยังถูกกีดกันออกจากถิ่นฐานบ้านเรือนนา ไร่ และป่าที่เคยเป็นฐานที่มาของชีวิตสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขา การถูกกีดกันออกดังกล่าวนี้กระทำโดยรัฐที่อ้างว่าทำไปเพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์ป่าและน้ำ แต่ประชาชนขายขอบผู้ไร้อำนาจเหล่านั้น การพัฒนาของรัฐ คือ การเลือกที่รักมักที่ชัง คนรวยมีอำนาจ มีโอกาสเข้าถึงและได้ประโยชน์จากทรัพยากรของส่วนรวมในรูปแบบและวิธีการต่างๆ แต่สำหรับคนจนแล้ว พวกเขากลายเป็นคนที่ทำผิดกฎหมาย คนไร้ที่ทำกินกับทั้งยังถูกป้ายสีว่า เป็นผู้บ่อนทำลายทรัพยากรป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารของประเทศ

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว นักวิชาการจำนวนหนึ่งตระหนักและเกิดความมั่นใจแล้วว่า การจัดการป่า มิได้มีเพียงมิติด้านพืช และสัตว์มิติเดียว หากมีมิติสำคัญที่ขาดหายไปคือ การมองการจัดการป่าในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ เกิดความโปร่งใส ความเป็นธรรมและความยั่งยืน กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ การจัดการป่ามิใช่เรื่องของนักป่าไม้แต่เพียงผู้เดียว อีกต่อไป หากแต่ต้องอาศัยมิติมุมมองด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมเข้ามาช่วย แต่ท้ายที่สุดแล้ว ประชาชนคนไทยจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ด้วยอย่างขาดไม่ได้ รูปธรรมหนึ่งของการพัฒนาการด้านนี้ คือ “ป่าชุมชน” นั่นเอง” (ฉลาดชาย รมิตานนท์ อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2544: คำนำ)

โดยเฉพาะ “ผู้หญิงเป็นคนที่มีความผูกพันพิเศษกับสภาพแวดล้อมและสิ่งดังกล่าวนี้ ยังคงมีอิทธิพลโดยตรงมากที่สุดในการนโยบาย สตรีถูกอธิบายไว้ว่า ‘ผู้ใช้’ หลักและ‘ผู้จัดการ’ ของทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่นทั้งหมด (เทียบ Dankelman และ Davidson, 1988; Rodda, 1991 สำหรับวิธีการแสดงออก)” (Cathy Green and Friends Cecile Jackson and Ruth Pearson, 1998: 271) เพราะ “โดยปกติจะเป็นผู้หญิงในชุมชนจะเป็นคนตัดไม้เชื้อเพลิง และ ผู้ดักน้ำและเป็นตัวหลักสำคัญที่ค่อนข้างไม่เป็นที่ยอมรับ เป็นส่วนหนึ่งของผู้รักษา” (Cathy Green and Friends, (ibid.): 271)

เมื่อผู้หญิงมีความผูกพันอย่างมากมายและยาวนานกับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นป่าไม้หรือแม่น้ำก็ตาม พวกเราก็ควรจะธำรงรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ อย่าเบียดเบียนมันมากเกินไปด้วยการตัดทวงเอาผลประโยชน์จากมันอย่างเดียว พยายามรักษาสมดุลความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้เพื่อความสมดุลของโลกของเรา

สรุปแล้ว สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับชาวบ้านมาก เพราะชีวิตของชาวบ้านผูกติดกับธรรมชาติมาอย่างยาวนานไม่สามารถตัดขาดออกจากกันได้ แต่เมื่อทั้งที่ดิน แม่น้ำ และผืนป่าถูกลดปริมาณและคุณภาพลงจึงทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับตัวกันครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิต และไม่มีใครรู้เลยว่าหากธุรกิจต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่มีสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรหลักอย่างนี้ ยังคงดำเนินไปเรื่อยๆ นั้นสิ่งเหล่านี้จะยังคงเหลือไว้ให้ลูกหลานได้เห็นอีกนานเท่าไร สุขภาพร่างกาย และการดำรงชีวิตของชาวบ้านในรุ่นต่อๆ ไปจะเป็นเช่นไรบ้าง

การดำรงชีวิตของชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านนั้นคล้ายคลึงกันคืออยู่อย่างพอเพียง แต่เมื่อมีโครงการขุดค้นบ่อทอง-ทองแดงโปนเข้ามา จึงทำให้การดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงไปดังตารางดังนี้

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงลักษณะการใช้พื้นที่ก่อนและหลังการทำเหมืองเซโปน ในเขตพื้นที่ GPDA

การใช้พื้นที่	ก่อนทำเหมือง	เป็นเหมือง
- เกษตรกรรม	- นา สวน ไร่ เลี้ยงสัตว์	- น้อยลง? - ไปรับจ้างนอกพื้นที่ - ทำงานในเหมือง
- ค้าขาย	- การแลกเปลี่ยนระหว่างครัวเรือน - ร้านอาหาร 1 แห่ง	- มีการค้าขายเป็นกลุ่ม (ตลาด) - มีตลาด 4 แห่ง - ร้านอาหาร 5 ร้าน
- พื้นที่ป่าไม้	- พื้นที่สีเขียวมีมาก - มีการใช้ประโยชน์จากป่า - มีความหลากหลายทางชีวภาพ	- มีพื้นที่สีเขียวลดน้อยลง - ถูกจำกัดพื้นที่ใช้ประโยชน์ป่า - ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง
- แหล่งน้ำ	- มีแม่น้ำหลัก 3 สาย คือ เซบั้งเหียง, เซกอก และเซงี - ใสสะอาดสามารถใช้บริโภคได้ - ไม่มีประปา	- ยังมีอยู่ และชุมชนไม่สามารถบริโภคได้ - มีการขุดบ่อน้ำบาดาลเพิ่มขึ้น - มีน้ำประปาใช้ทดแทน
- แหล่งท่องเที่ยว	- หินสามเศียร ถ้าบั้ง	- หินสามเศียร ถ้าบั้ง - ชมวิวเหมือง
- วัด	- วัดโบราณ 1 แห่ง	- วัดได้รับการบูรณะ
- โรงเรียน	- มีน้อย - ไม่เพียงพอ	- เพิ่มขึ้น
- โรงพยาบาล	- โรงพยาบาลแขวงหนึ่งแห่ง	- มีสถานอนามัยเพิ่ม 8 แห่ง
- การคมนาคม	- ลำบาก	- สะดวกสบาย
- ไฟฟ้า	- ไม่มี	- เกือบทั่วถึง

จากตารางการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้พื้นที่ จากรูปแบบการใช้พื้นที่ก่อนการทำเหมือง และหลังจากจัดสรรพื้นที่สัมปทานเหมืองแร่ทอง-ทองแดง เซโปนจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยเฉพาะพื้นที่ทำการเกษตรของคนในชุมชนท้องถิ่นเดิม เคยทำการเกษตรแบบพอเพียงซึ่งเป็นระบบการผลิตระดับครัวเรือนที่ไม่สร้างผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงอย่าง

สิ้นเชิงแบบการทำเหมืองแร่ทอง-ทองแดง จากการสัมภาษณ์แม่สุขเกี่ยวกับอาชีพในเมื่อก่อนนั้น ท่านบอกว่า

“เมื่อก่อนก็ทำไร่ ทำนา เป็นหลัก โดยเฉพาะการทำไร่นั้นสามารถเปลี่ยนที่ไปได้เรื่อยๆ พอที่จะมีข้าวกินตลอดปี หรือถ้าคิดว่าเหลือก็จะเอาไปแลกกับอาหารชนิดอื่นจากเพื่อนบ้าน หรือถ้าเพื่อนบ้านมาแลกเอาข้าวก็จะแลกให้เป็นความเอื้อเฟื้อเพื่อที่มิให้กันมาเสมอ นอกจากข้าวก็จะมีปลูกพืชผักสวนครัว พื้นบ้าน ไร่กินบ้าง และก็จะเลี้ยงไก่เอาไว้กินไข่ อีกอย่างหนึ่งที่ทำเป็นประจำก็คือการเข้าป่าเพื่อหาอาหารจำพวกเห็ด หน่อไม้ ฯลฯ การทำกินก็เป็นแบบพื้นๆ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันไป”(สัมภาษณ์ แม่สุข วันที่ 25 เมษายน 2008)

การทำมาหากินในเมื่อก่อนจะเป็นแบบการเกษตรเพื่อยังชีพ ถึงแม้ไม่มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกอย่างทุกวันนี้แต่ก็เป็นชีวิตที่ราบเรียบ มีความสุข และไม่ต้องรีบเร่งแข่งขันกับใครหรือกับอะไร เพื่อให้ได้มาซึ่งอะไรเหมือนในปัจจุบันนี้

4.2 ผลกระทบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับคนในท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดที่สุดทางด้านเศรษฐกิจคือ การเปลี่ยนจากการหากินกับธรรมชาติมาเป็นระบบเงินตรา ดังที่ นาง ลุด ชาวบ้านหมู่บ้านนาลูพูดไว้ว่า: “เมื่อยังอยู่ที่หมู่บ้านเก่านั้นการทำมาหากินสะดวกสบาย แต่มารถึงปัจจุบันนี้หาเงินลำบากมากขึ้นเพราะทุกอย่างต้องได้หาซื้อเอาหมด” ถึงแม้ว่าชาวบ้านได้เงินเดือนที่เป็นกอบเป็นกำแต่สิ่งที่จะต้องสูญเสียไปในชีวิตเช่นพื้นที่ทำกิน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารหลัก แหล่งน้ำใช้สอยที่มีสารปนเปื้อน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่อาจเรียกกลับคืนมาได้เลยนั้นแลกมันคุ้มกันหรือไม่ นอกจากนั้นรายได้ที่ได้มานั้นมันจะยังคงอยู่ในระยะเวลายาวนานเท่าไร? เมื่อเหมืองปิดตัวไปแล้วจะมีอาชีพอะไรที่คอยรองรับประชาชนในอนาคต

การที่มีเหมืองเข้ามายังพื้นที่แห่งนี้ทำให้ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นในการทำมาหากินเพิ่มขึ้นมีอาชีพที่หลากหลายขึ้น เช่น การค้าขายสินค้าต่างๆ ที่มีความหลากหลายประเภทและมาจากหลายที่ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่เองซึ่งจะเน้นผักพื้นบ้านประเภทต่างๆ สัตว์ที่หาได้ตามท้องไร่ท้องนา ส่วนประเภทผักที่ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมปลูกกัน ตัวอย่างเช่น แครอท ผักกาดขาว ถัวยาว ฯลฯ และเมื่อสัตว์จำพวกเนื้อวัว เนื้อหมู นั้นจะมีพ่อค้าแม่ค้าไปรับจากตัวเมืองสะหวันนะเขตมาขายกัน แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ในปัจจุบันนี้ในตัวเมืองวิลละบูลีมีพ่อค้าแม่ค้าชาวเวียตนามหลังไหลเข้ามาค้าขายกันอย่างมากมายโดยเฉพาะสินค้าประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือนของแห่งต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเข้าพื้นที่ตั้งร้านขายในตลาดแล้วยังมีการไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่างๆ ทั้งในตัวเมืองรวมทั้งนอกเมืองด้วย

ไม่เพียงแต่เท่านั้น ไม่เฉพาะแต่การค้าระดับเล็กเท่านั้นที่คนเวียดนามเข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในเมืองวิไลบูลีแต่เศรษฐกิจการค้าขนาดใหญ่อีกอย่างหนึ่งนั่นคือ การค้าไม้ (ไม่ทราบว่าเป็นในรูปแบบเอกชนเข้ามาลงทุนเองหรือได้รับการเซ็นสัญญาโดยการสัมปทานพื้นที่จากรัฐบาล) คือชาวเวียดนามจะถอนรากถอนโคนต้นไม้ขนาดใหญ่ประมาณ 3-4 คนโอบได้ถูกตัดเป็นหลายท่อนแล้วขนใส่รถบรรทุก 18 ล้อขนออกมาจากพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมืองวิไลบูลีพอสมควรมุ่งสู่เขตชายแดน ลาว-เวียดนาม ตามการบอกเล่าของชาวบ้านได้ใจความว่าพวกเขาจะนำไปทำเฟอร์นิเจอร์ที่เวียดนาม

ในอดีต จะสังเกตได้ว่ามีเพียงแต่ประเทศออสเตรเลียเท่านั้นที่เป็นนักลงทุนรายแรกๆ ที่ได้รับโอกาสจากรัฐบาล ส.ป.ป.ลาว ให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองวิไลบูลีแห่งนี้ในรูปแบบของเหมือง แต่ในปัจจุบันนี้มีประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นผู้นำหลักในการขยายกิจการเหมืองแทนที่ประเทศออสเตรเลียที่ได้ถอนตัวออกไป แต่นอกจากธุรกิจเหมืองที่เป็นปรากฏการณ์เด่นของเมืองนี้แล้วยังมีธุรกิจประเภทอื่นๆ ตามมาอีกด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจการก่อสร้างหรือชุดค้นต่างๆ ที่เกี่ยวกับเหมือง ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดนักลงทุนหลายๆ ประเทศเข้ามายังเมืองวิไลบูลีแห่งนี้ เช่น ประเทศไทย และเวียดนาม เป็นต้น

แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจของเมืองวิไลบูลีและชาวเมืองวิไลบูลีจะดีขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่เริ่มสำรวจ ชุดค้นและผลิตที่เหมืองเซโปนตั้งแต่ปีค.ศ. 1993 เป็นต้นมาก็ตาม แสดงออกให้เห็นในอาชีพของชาวบ้านที่แตกต่างหลากหลายขึ้น แต่ในทางกลับกันก็มีผลกระทบด้านลบตามมาเช่นกันเพราะพื้นที่ของเมืองวิไลบูลีได้ถูกรุกถ้ำจากบุคคลภายนอกไม่ว่าจะเป็นประชาชนจากพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศที่เข้ามาทำมาหากินในพื้นที่นี้ ชาวเวียดนามที่เข้ามาหารายได้ในพื้นที่ตัวเมืองแห่งนี้ผ่านการค้าขายสินค้าประเภทต่างๆ และการค้าไม้เป็นหลัก นอกจากนั้นก็ยังมีนายทุนต่างชาติโดยเฉพาะประเทศจีน ไทย เป็นต้น เข้ามาในรูปแบบของธุรกิจเกี่ยวกับการทำเหมือง ซึ่งการที่มีคนต่างพื้นที่เข้ามาดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่นี้นั้นทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปเพราะมีคนมาใช้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคธุรกิจเหมืองที่ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชน การดำรงชีวิตของประชาชนท้องถิ่นเองก็มีการปรับเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน

จากการสัมภาษณ์ บั้ววอน ได้พูดถึงทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวที่มีการเปลี่ยนแปลงว่า

“เมื่อก่อนพวกเราจนเราทำนาข้าว พวกเราทำงานท่ามกลางแดดและฝน แต่พวกเรามีอาหาร พวกเราสามารถปลูกข้าว และผัก พริก มะเขือ พวกเราสามารถทำได้ด้วยตัวของเราเอง ปัจจุบันพวกเราไม่ได้ทำงานท่ามกลางแดดและฝนแล้วแต่หาเงินลำบาก เราต้องซื้อทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นพริก มะเขือม่วง

ข้าวโพด แดง พวกเราได้มามากแต่ต้องจ่ายมากไม่สามารถเก็บออมได้
เมื่อก่อนพวกเราทำงานหนักแต่มีอาหารมากมาย ปัจจุบันถ้าเราไม่มีเงินเราก็
ไม่มีอาหาร”

(บทสัมภาษณ์ บัววอน อ้างใน Damdouane Khouangvichit, 2010: 83)

จาก คำอธิบายของ บัววอน ที่ว่า เรื่องผลกระทบของความรู้สึกล้นเกินเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการทำนาข้าวไปสู่การทำงานในบริษัทที่สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางด้านความหมายและความรู้สึกระหว่างการมีเงินสดจากรายได้ที่เป็นเงินสดและการมีผลผลิตจากการทำการผลิต ถึงแม้ว่า รายได้ของครอบครัวที่มาจากการทำงานจะเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับเมื่อก่อน และเงื่อนไขการทำงานก็ดีขึ้น แต่บัววอนก็ยังรู้สึกว่า มันไม่ปลอดภัยและมันคงสำหรับเธอ สำหรับบัววอนแล้ว กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ครอบครัวได้เลือกไม่ใช่วิธีการเปลี่ยนแปลงในการสร้างรายได้ แต่เป็นมันเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงในการใช้ชีวิตจากผู้ผลิตมาเป็นผู้บริโภค ซึ่งเธอได้กล่าวอีกว่า มันไม่มั่นคง มันมีผลอย่างลึกซึ้งที่ทำให้การเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายกลายเป็นการเป็นอยู่ที่ยุ่งยากกว่าเดิม (บทสัมภาษณ์ บัววอน อ้างใน Damdouane Khouangvichit, 2010: 84)

หมายความว่าชาวบ้านต้องเปลี่ยนอาชีพที่เคยทำมาหากินแบบยังชีพมาการทำมาหากินแบบใช้แรงงานเป็นหลักแทนเพราะเป็นสิ่งแปลกใหม่และหาเงินได้เป็นกอบเป็นกำมากกว่าอาชีพเดิม แต่ในทางกลับกันนั้นชาวบ้านกลับต้องได้ละทิ้งงานไร่สวนเพื่อทุ่มเทเวลาทั้งหมดให้กับการทำงานให้เหมือนแทนจะมีเวลาคือต่อเมื่อหยุดงานเท่านั้น ดังครอบครัวของ นาง คำ อายุ 21 ปี อยู่ที่หมู่บ้านนาพิลามาก่อนแต่เนื่องจากได้แต่งงานกับผู้ชายหมู่บ้านปากคังก็เลยย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ได้หนึ่งปีกว่าแล้ว และเมื่อก่อนเคยทำงานถางป่าให้เหมือนแต่ทำเพียงระยะสั้นๆ เท่านั้น แต่นางได้เล่าให้ฟังถึงสามีของนางที่ ชื่อ นาย แก้ม อายุ 38 ปีว่า

“เขาทำงานตรวจระเบิดได้ 2-3 ปีแล้ว แต่พอช่วงที่หยุดงานนั้นก็ยังมีมาช่วยทำไร้อยู่บ้าง”

(สัมภาษณ์นางคำ หมู่บ้านปากคังเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2011)

จากคำสัมภาษณ์ด้านบนเห็นว่าชาวบ้านถึงแม้จะทำงานใช้แรงงานในเมืองแล้วก็ตามแต่ถึงอย่างไรก็ไม่สามารถตัดขาดจากการทำไร่ทำนาได้อย่างสิ้นเชิงแต่ครอบครัวของนางคอนคำยังมีแค่สามีเธอเท่านั้นที่ทำงานใช้แรงงานในเมืองส่วนเธอทำงานที่บ้านจึงมีสองช่องทางทำมาหากินที่ช่วยกันอยู่ แต่ครอบครัวต่อไปนี้แตกต่างกันพอสมควรนั่นคือครอบครัวของ นางหมุด

ครอบครัวของนางหมุดอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านเมืองหลวงซึ่งเป็นหนึ่งในเก้าหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการทำเหมืองเช่นกัน และครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่ทำงานใช้แรงงานกันทั้งสอง

คนรายได้ทั้งหมดของครอบครัวจึงมาจากแหล่งเดียวเท่านั้นคือจากเหมือง นางหมุด อายุ 23 ปีได้เล่าให้ฟังว่า

“เธอทำงานในแผนกข้อมูลให้บริษัท Lotus Hall mining ทำมาได้ 3-4 ปี แล้วทำงาน 28 วันหยุด 14 วัน นอกจากนางจะทำงานให้บริษัทแห่งนี้แล้ว สามมีที่ชื่อ นาย คำปัน ก็ยังทำงานขับรถขนแร่ให้บริษัท Lotus Hall Mining เช่นเดียวกัน แต่เพิ่งทำมาได้ปีกกว่าๆ เท่านั้นเอง ทำงาน 14 วันหยุด 7 วันทำวันละ 8 ชั่วโมง”

นอกจากนั้นเธอยังได้เล่าให้ฟังถึงนโยบายของบริษัทที่ได้ออกมาใหม่ให้ฟังอีกว่า

“ในปัจจุบันนี้ทางบริษัท Lotus Hall Mining นั้นต้องการพนักงานที่เป็นผู้หญิงเพิ่มขึ้นและมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะพนักงานขับรถ เพราะพวกเขาคือผู้หญิงเป็นกลุ่มคนที่ทำงานดี อดทน ไม่บ่นและที่สำคัญไม่มีเรื่องของการดื่มเหล้าให้เกิดปัญหาแก่ผู้คุมงาน”

(สัมภาษณ์นางหมุด หมู่บ้านเมืองหลวง เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2011)

ตรงกับคำพูดของนาง อุ่น อายุ 28 ปี ในหมู่บ้านนุ่งคำซึ่งอยู่ในตัวเมืองวิไลบูลี และเป็นครูอยู่โรงเรียนประถมภูคำ เธอได้เล่าให้ฟังว่า

“หลังจากเรียนจบเธอก็ได้ทำงานที่บริษัท Lotus Hall mining ทำงาน 28 วันหยุด 7 วัน ได้เงินเดือนละ 300-400 ดอลลาร์สหรัฐฯ เธอเล่าให้ฟังว่าผู้บริหารนั้นเป็นชาวออสเตรเลีย แต่มาแต่งงานกับคนไทยและมีลูกชายด้วยกัน 2 คน ซึ่งเมื่อหัวหน้าชาวต่างชาติคนนี้ยังบริหารงานอยู่นั้นทางบริษัทมีสวัสดิการให้พนักงานอย่างดี หลังจาก นางอ่ำ ทำงานที่บริษัท Lotus Hall Mining ได้ประมาณ 3 ปีก็ได้ลาออกมาดูแลกิจการโรงงานน้ำดื่มของสามมีที่บ้าน แต่ทำอย่างนั้นมาได้ 2 ปีก็หันไปสอนหนังสือให้เด็กชั้นประถมที่โรงเรียนภูคำเพราะทนอยู่บ้านไม่ไหว แต่เธอก็ได้ข่าวของเพื่อนพ้องที่ยังทำงานอยู่บริษัทเดิมว่า การปกครองไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว เพราะหลังจากผู้บริหารเดิมจากไปสวัสดิการเดิมที่เคยได้ก็ลดลงและความมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเมื่อก่อนก็หายไปด้วย แต่บริษัทนี้ก็ยังมีคนอยากเข้าทำงานอยู่ตลอดเพราะเงินดี แต่หลังจากที่เธอลาออกได้ไม่นานผู้บริหารท่านนี้ก็ได้เสียชีวิตลงถูกและภรรยาก็ได้เป็นผู้รับช่วงต่อมาจนถึงปัจจุบัน”

(สัมภาษณ์นางอุ่น หมู่บ้านนุ่งคำ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2010)

พอเธอแต่งงานกับสามีของเธอชื่อ เส้น อายุ 30 กว่าปี มีโรงงานน้ำดื่มเป็นของตัวเองแต่อยู่ในพื้นที่ของแม่ยาย นอกจากนั้นก็ยังมีธุรกิจรถแท็กซี่ที่รับจ้างสร้างถนนและอื่นๆ ตามแต่ใครจะจ้างก็ไม่ได้กลับไปทำงานที่เกี่ยวกับเหมืองอีกเลย เพราะต้องรับภาระเป็นครูและดูแลลูกสาวอีกสองคนที่ยังเล็กอยู่

แต่ก็มีบางครอบครัวที่เคยทำงานให้กับเหมืองหรือบริษัทลูกค้าของเหมืองแต่สุดท้ายก็ได้ออกจากงานแล้วกลับมาทำไร่ทำนาเหมือนเดิมนั่นก็คือครอบครัวของนาง ดวง อายุ 38 ปี มีอาชีพทำไร่ ช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ทำสวนผัก แต่พอถึงเดือนมีนาคมก็เริ่มลงป่าเพื่อทำไร่ พอถึงเดือนมิถุนายนก็ปลูกแตงและข้าวโพด เธอได้เล่าให้ฟังว่า

“สามีของเธอชื่อนาย นายกิ่ง เมื่อก่อนที่เริ่มสร้างเหมืองใหม่ๆ นั้นทำงานกับบริษัทที่ทำเกี่ยวกับท่อ PVC แต่เมื่อโครงการหมดสัญญา ก็หันมาทำไร่กับภรรยาเหมือนเดิม ที่บ้านอยู่ด้วยกันทั้งหมด 6 คน เมื่อก่อนมีลูกทั้งหมด 8 คน แต่เสียชีวิต 4 คนเพราะเป็นไข้ การดำรงชีวิตประจำวันนั้นก็อาศัยธรรมชาติคือเก็บของป่าเช่นหน่อไม้ พืชผักชนิดต่างๆ ตามป่าดงพงไพรและหาปลาที่แม่น้ำเพื่อกินในแต่ละวัน เมื่อก่อนนั้นปลาในน้ำมีเยอะแต่เดี๋ยวนี้ค่อยลดลงแล้วเพราะแม่น้ำไหลผ่านเหมืองด้วย และทุกวันนี้ก็ใช้น้ำบ่อในการใช้สอย”

(สัมภาษณ์นางดวง หมู่บ้านเมืองหลวง เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2011)

จากคำสัมภาษณ์ของนางดวงแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ชาวบ้านจะหันไปพึ่งพิงการประกอบอาชีพหรือทำมาหากินจากเหมืองเป็นหลักก็ตาม แต่พอมาถึงจุดๆ หนึ่งชาวบ้านเหล่านั้นก็ยังขี้ดและให้ความสำคัญต่อการทำมาหากินแบบยังชีพเหมือนเดิมเพราะเป็นสิ่งที่ตัดขาดจากกันไม่ได้สำหรับชีวิตชาวชนบทที่เมืองวิไลบุรีนี้

ผลกระทบที่เห็นอย่างเด่นชัดก็คือการแบ่งงานกันทำที่แบ่งเพศกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในตำแหน่งงานต่างๆ ที่เลือกปฏิบัติว่างานประเภทใดเป็นงานของผู้ชายและงานประเภทใดเป็นงานของผู้หญิง ซึ่งงานแต่ละรูปแบบนั้นผู้ชายจะได้รับโอกาสนั้นก่อนเสมอและอยู่ในจำนวนที่มากกว่าผู้หญิงอย่างสิ้นเชิงซึ่งผู้เขียนได้แสดงให้เห็นในบทที่สาม และการที่ผู้ชายมีงานทำที่มั่นคงกว่าผู้หญิงนั้นทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการแบ่งงานทางเพศภาวะมีความเหลื่อมล้ำกันอย่างมาก และทำให้เป็นการยิ่งเพิ่มอำนาจให้ผู้ชายอีกต่อหนึ่งด้วย แต่ในทางกลับกันผู้หญิงก็ได้รับความไว้วางใจจากนายจ้างในการทำงานเพิ่มมากขึ้น เพราะจากที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์พนักงานขับรถขนแร่ของบริษัท Lotus Hall Mining น.ส. มณี บอกว่า:

“ปัจจุบันนี้ทางบริษัทจะพิจารณาให้มีนโยบายการรับพนักงานผู้หญิงก่อนผู้ชาย โดยเฉพาะพนักงานขับรถขนแร่เพราะผู้บริหารบริษัทเล็งเห็นว่าผู้หญิงมีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา ไม่มีปัญหามาก และที่สำคัญคือไม่กินเหล้าไม่สูบบุหรี่ (เพราะถ้าเมาเหล้าแล้วไม่ผ่านการตรวจวัดระดับแอลกอฮอล์ในเช้าวันต่อมาก็จะทำให้เสียงาน) ซึ่งทำให้การทำงานของผู้หญิงมีคุณภาพมากกว่าผู้ชาย นายจ้างจึงเล็งเห็นศักยภาพของผู้หญิงทำให้รับสมัครพนักงานหญิงเป็นอันดับแรกเมื่อต้องการแรงงาน”

(สัมภาษณ์ มณี หมู่บ้านเมืองหลวง เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2011)

ภาพที่ 4.4 ภาพความแตกต่างระหว่างผู้หญิงและรถบรรทุกที่มีน้ำหนัก 2 ตัน ถ้ารวมน้ำหนักดินที่ขนแล้วจะหนักประมาณ 4 ตัน ซึ่งผู้หญิงคนนี้ต้องขับวันละ 12 ชั่วโมง

4.3 ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมต่อคนในท้องถิ่น

สภาพสังคมโดยรวมของเมืองวิไลยังอยู่ในเขตค้อยพัฒนานี้เองจึงทำให้ไม่มีโรงแรม ไม่มีร้านอาหารใดๆ และไม่มีสถานบันเทิงใดๆ ทั้งสิ้นให้ผู้คนมาพักผ่อนหย่อนอารมณ์ในยามค่ำคืน จากการบอกเล่าของชาวบ้านและการสังเกตของผู้เขียนเองเห็นว่า เมื่อเวลาประมาณสามทุ่มทุกบ้านจะอยู่แต่ในบ้านกันหมด บนถนนจะไม่ค่อยมีรถแล้ว ฉะนั้นจึงตัดไปได้เลยเรื่องที่จะมีวัยรุ่นมารวมตัวกันในยามค่ำคืน แม้แต่ชาวบ้านทั่วไปเองก็ไม่มีใครออกมาเพราะต่างทำงานเหนื่อยมาทั้งวันแล้วก็พักผ่อนอยู่ในบ้านกันหมด ฉะนั้นเมื่อไม่มีสถานบันเทิงเมืองวิไลจึงเป็นเมืองที่ไม่มีโสเภณีเลย แต่ก็ยังมีผู้หญิงหรือเด็กหญิงกลุ่มเล็กๆ ที่ต้องการหาเงินด้วยวิธีง่ายๆ เข้ามาทำงานยังที่แห่งนี้ แต่เป็นกลุ่มที่มาจากจังหวัดอื่นซึ่งจะมาแค่บางช่วง(ไม่รู้แน่ชัดว่ามาช่วงไหนบ้างและจำนวน

ก่อกัน) แล้วก็จะย้ายไปที่อื่น แต่สำหรับคนพื้นถิ่นเมืองวิไลบุรีจริงๆ แล้วไม่มีโสเภณีเพราะหมู่บ้านยังยากจนอยู่มาก แต่ในอนาคตเมื่อประชาชนสามารถเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและสื่อต่างๆ ได้ง่ายขึ้นก็ไม่น่าเหมือนกันว่าอาจมีโสเภณีเกิดขึ้นในเมืองวิไลบุรีนี้ก็เป็นได้ และผู้ที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุดก็คือผู้หญิง

หมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่พัฒนาเซโปนซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการโยกย้าย และตั้งขึ้นใหม่ ทั้งในพื้นที่เดิมและพื้นที่ใหม่และมีทั้งหมด 9 หมู่บ้านคือ หมู่บ้านหนองกะแด้ง หมู่บ้านวังยาง หมู่บ้านนาลูใหม่ หมู่บ้านโนนสมบุญ หมู่บ้านโนนสะอาด หมู่บ้านโพนสะอาด หมู่บ้านป่าดง หมู่บ้านเวียง และหมู่บ้านเมืองหลวง ซึ่งตั้งอยู่ในอาณาเขตของเมืองวิไลบุรี แขวงสะหวันนะเขต ได้รับผลกระทบทางด้านสังคมวัฒนธรรมครอบคลุมในหลายๆ เรื่องเช่น ชาติพันธุ์ การศึกษา สาธารณสุข ฯลฯ

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ เช่น ชาติพันธุ์ตริ ตะโอย ลาวลุ่ม ลาวเทิง มาก่อง และผู้ไท ซึ่งอาศัยอยู่ในแต่ละหมู่บ้านในปริมาณที่มากน้อยแตกต่างกันไป และเป็น “กล่าวถึง” ของคนทั่วไปในกลุ่มของ “ชาติพันธุ์ลาวลุ่ม” และ “ลาวเทิง” ซึ่งสามารถแบ่งตามภาษาได้แก่

กลุ่มแรก คือกลุ่มที่ถูกเรียกโดยรวมว่า “ลาวเทิง” กลุ่มแรกก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาพูต มอญ-ขะแมร์ คือเผ่ามะก่อง (Makong) และ ตริ (Tri) กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่มองโลกในรูปแบบของโลกธรรมชาติที่มีความเชื่อว่าตนอยู่ภายใต้การปกครองและการปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายทั้งปวงจากเทพเจ้าหรือผีที่ตนนับถือ Makong และ Tri (รวมทั้ง katang, Ta-oi, Pacoh และ Suei) บางครั้งก็ถูกไปรวมในกลุ่มบรู (Bru) ซึ่งมีพิธีกรรมการตายเรียกว่า “lapeup” และการฉลองปีใหม่เรียกว่า กิงงา “Kin nga” ร่วมกัน ชาติพันธุ์ Tri มีประวัติศาสตร์ของการอพยพข้ามชายแดนและได้รับอิทธิพลทางด้านภาษาจากชาวเวียดนาม Makong เป็นเผ่าที่ผสมผสานเอาความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลาวลุ่มเอาไว้ด้วย กลุ่มชาติพันธุ์นี้สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยตามพื้นที่คือ “Makong Pua” อยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ “Makong Trui” อยู่ด้านตะวันตกของเมืองวิไลบุรี “Makong Maroi” ที่เมืองอาดสะพอน และ “Makong Trong” ที่นาทพลาตือ ซึ่งได้ถูกกล่าวถึงให้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเทิงในคนบางรุ่นเท่านั้น และมีคนชาติพันธุ์ Makong และ Tri จำนวนเพียงน้อยนิดเท่านั้นในพื้นที่ของโครงการบ่อทอง-ทองแดงเซโปนที่ยังคงเรียกตัวเองว่าเป็นลาวเทิง

กลุ่มที่สองถูกเรียกโดยรวมว่า “ลาวลุ่ม” ใช้กลุ่มภาษาลาว-ไต คือชาติพันธุ์ผู้ไทซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่เติบโตมาจากการเคลื่อนย้ายของชาติพันธุ์ลาวมาอยู่ที่เมืองวิไลบุรี โดยส่วนมากกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทจะครองตำแหน่งผู้นำมีความแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่พูดภาษาลาว-ไต กลุ่มชาติ

พันธุ์ผู้ไทส่วนมากได้หันมานับถือศาสนาพุทธแต่ก็ยังมีหลายๆ คนที่ยังนับถือผีหมักหมักหลักเมือง และผีปู่ย่าตายายอยู่ มีพิธีฝังศพด้วยการฝังอยู่ในป่ามากกว่าการเผาเหมือนกับชาติพันธุ์ลาว

ดังเป็นที่รับรู้กันมาแล้วว่ากลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มจะมีจารีตประเพณีที่แตกต่างกันไป แต่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ก็ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อผู้ชายเป็นหลัก หรืออยู่ในระบบปิตาธิปไตยมาโดยตลอดนั่นเอง เรื่องเล็กๆ น้อยๆ หรือเรื่องในครัวเรือนนั้นผู้หญิงสามารถตัดสินใจกระทำได้เลย แต่ถ้าเป็นเรื่องที่ใหญ่หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงสังคมก็ยังคงเป็นการตัดสินใจของผู้ชายเหมือนเดิมไม่ว่าในอดีตก็คือปัจจุบัน

ตารางที่ 4.2 ตารางแสดงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเหมืองเซโปน

ชื่อหมู่บ้าน ชาติพันธุ์	ลาวเทิง	มาก่อง	ลาวลุ่ม	ผู้ไท	ตรี	ตะไถ่
โนนสะอาด ²	1	2	48	458	-	-
บ้านวังยาง	34	303	8	11	1	-
โนนสมบูรณ์(เวียง)	46	13	28	383	16	-
โนนสมบูรณ์(นาตุใหม่)	41	98	8	13	12	-
ป่าดง	22	304	22	39	13	9
เมืองหลวง	2	-	24	339	-	-
รวมทุกหมู่บ้าน	146	720	138	1,243	42	9

ที่มา: ข้อมูลจากฝ่ายข้อมูลเหมืองเซโปน เมื่อปี ค.ศ. 2009

ด้านชาติพันธุ์นั้นส่งผลในทุกๆ ด้านเพราะความจำกัดทางด้านภาษาที่บางครั้งคนลาวลุ่มก็ไม่สามารถเข้าใจได้จึงทำให้การติดต่อสื่อสารอาจเข้าใจผิดกันในบางครั้ง และการเข้าถึงสาธารณูปโภคก็ลำบากมากขึ้นดังที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ชายคนหนึ่งที่บ้านวังยางซึ่งเป็นชนเผ่าลาวเทิง

ผู้ศึกษา “ยายอายุเท่าไรแล้ว อยู่กับใคร” ยายตอบว่า “อายุนั้นไม่รู้หรอกจำไม่ได้ แต่ตอนนี้อยู่กับลูกสาว” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2011)

² หมู่บ้านโนนสะอาด คือการรวมกันของหมู่บ้านโนนสะอาดและหมู่บ้านหนองกระแตง

ในเวลาถมนั้นผู้เขียนต้องอาศัยล่ามคอยช่วยแปลเพราะยายฟังภาษาลาวกลางไม่เข้าใจ และแม้แต่วัยรุ่นบางคนก็ไม่เข้าใจเช่นกัน ฉะนั้นจึงเป็นการลำบากในการส่งข่าวในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อมีเรื่องร้ายๆ เกิดขึ้นก็ต้องอาศัยคนกลางคอยเป็นสื่อซึ่งอาจทำให้ข้อมูลคลาดเคลื่อน และเข้าใจผิดกันในที่สุดก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนลาวลุ่มเป็นคนที่ไม่รู้หนังสือหรืออ่านออก เขียนได้อยู่ในระดับที่น้อยมาก ทำให้การเข้าถึงระบบต่างๆ ทั้งของการศึกษาและระบบสาธารณสุข นั้นลำบากยิ่งขึ้น เพราะไม่รู้ภาษาในการเรียกชื่อโรคต่างๆ เพื่อจะบอกหมอซึ่งเป็นคนลาวลุ่มทั้งหมด

เนื่องจากชาวบ้านไร้การศึกษาและไม่มีอำนาจต่อรองกับเจ้าหน้าที่เหมืองและคนของรัฐ ลาวจึงทำให้การอพยพย้ายถิ่นนี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้การอพยพย้ายถิ่นจึงส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไปในทางยากลำบากกว่าเดิม ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ นาย แว อายุ 52 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านนาลุมได้ 16 ปีแล้ว ตั้งแต่สมัยเป็นบ้านนาลุมเก่าพบว่า

“เมื่อก่อนนั้นที่อยู่หมู่บ้านเดิมมีที่ทำกิน น้ำ สัตว์ป่าล้นทาง่ายและ สะดวกสบายต่อการทำกิน สาเหตุที่ย้ายมาที่นี่เพราะทางบริษัทให้ย้าย ซึ่งมี ทั้งหมด 33 ครอบครัวมาโดยให้พื้นที่ 50x50 เมตร สังกะสีมุงหลังคามมา 20 แผ่นและตะปู 5 กิโลกรัมเท่านั้น และพื้นที่ของชาวบ้านก็ถูกทางเหมืองขูด เาะเพื่อหาแร่ในหลายๆ แด่ทางเหมืองก็เอี่ยวด้วยการสนับสนุนช่วย สร้างถนน ไฟฟ้า และน้ำประปา แต่น้ำก็มีทั้งพอใช้และไม่พอใช้บ้าง ส่วน โรคที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ประสบพบเจอมากก็คือ ท้องเสีย”

(สัมภาษณ์ นายแว หมู่บ้านนาลุมใหม่ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม ปีค.ศ. 2011)

ไม่ใช่เพียงแค่ชาวบ้านบ้านนาลุมใหม่ที่ต้องย้ายออกจากพื้นที่หมู่บ้านเดิมเท่านั้น แต่ยังมี หมู่บ้านวังยางที่ต้องย้ายออกเช่นกัน แต่สำหรับหมู่บ้านนี้จำเป็นต้องย้ายเพราะพื้นที่หมู่บ้านอยู่ใน เขตของพื้นที่สัมปทานเหมืองแร่และกระบวนการในการย้ายนั้นทางเหมืองจะช่วยให้ในการขนย้าย อุปกรณ์ปลูกสร้างบ้านที่มีอยู่แล้วเท่านั้นเช่น ไม้ หลังคา ฯลฯ โดยไม่ได้ให้การช่วยเหลืออุปกรณ์ ใหม่ใดๆ ทั้งสิ้น แต่จะให้ค่าเช่าที่ดินที่เป็นที่นาของชาวบ้านส่วนราคานั้นแล้วแต่ตกลงกันตามขนาด ของที่ดินของแต่ละคน ซึ่งการเคลื่อนย้ายดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงต่อการเปลี่ยนแปลง การดำรงชีวิตของประชาชนดังครอบครัวต่างๆ เหล่านี้ ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ นาง อุดร อายุ 21 ปี เธอ บอกว่าไม่ได้ทำอะไร (แต่ตามการสังเกตของผู้เขียนแล้วเห็นว่าเธอทั้งเลี้ยงลูกและเลี้ยงหลาน เธอมี ลูก 3 คน ยังไม่ถึง 5 ขวบซักคน) สามีของเธอชื่อ นาย อิน อายุ 23 ปี ทำงานถางป่าให้เหมือง ได้ เงินเดือน 800.000 กีบ แต่เพิ่งทำได้ 2-3 เดือนเท่านั้น การดำรงชีวิตของพวกเขานั้นก็คืออาศัยพ่อของ นาย อิน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นหลักเพราะลำพังพวกเขาอยู่กันเองคงไม่สามารถอยู่กันเองได้ ส่วนน้ำ

ใช้นั้นทางเหมืองได้ขุดบ่อน้ำให้ ส่วนเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้านนั้นมีโทรทัศน์และตู้เย็น (สัมภาษณ์นาง อุดร หมู่บ้าน วังยาง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2011)

อีกครอบครัวหนึ่งที่ได้รับผลกระทบที่คล้ายคลึงกันก็คือครอบครัวของ นาง ยา อายุ 40 ปี มี อาชีพเลี้ยงลูก และทำนาช่วยสามีที่ชื่อ นาย แสง อายุ 30 ปี พวกเขาทั้งสองมีลูกด้วยกันทั้งหมด 5 คน แต่ตายไป 2 คนเพราะเป็นไข้ ลูกชายและลูกสาวทำงานถางป่าให้ เหมือง ส่วนลูกคนสุดท้ายก็ยัง เรียนอยู่ ม. 5 นาง ยา เล่าให้ฟังว่า

“ตอนคลอดนั้นเรายังอยู่ที่บ้านวังยางเก่าและทำคลอดเองเลยรวมทั้งตัดสายรกเองด้วย ส่วนสามีนั้นไม่ได้ช่วยเพราะกลัว” ในบ้านมีโทรทัศน์และตู้เย็น และกิจวัตรประจำวัน ก็ต้องเลี้ยงหลาน 6 คนช่วยกันกับสะใภ้” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2011)

ในกรณีของ นาย สิด ก็เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่ลำบากอย่างแสนสาหัสเพราะบางวันต้อง กินน้ำแทนข้าว นาย สิด นั้นอายุ 20 กว่าปี (จำอายุตัวเองไม่ได้) เป็นคนบ้านแก่งเต่าแต่มาแต่งงานกับ ผู้หญิงบ้านวังยาง

“เมื่อก่อนทำงานช่างไม้ให้ทางเหมืองได้วันละ 25.000 กีบ แต่มาถึงปัจจุบันนี้ไม่ได้ทำ แล้วเพราะบ่นว่าได้ค่าแรงไม่คุ้มกับแรงงาน นอกจากนั้นยังลำบากในการเตรียมกับข้าว ไปกินเองเพราะสิ้นเปลืองมากกว่าที่กินอยู่บ้าน และอีกเหตุผลหนึ่งที่เขาบอกก็คือเมื่อ เวลาที่ทางเหมืองประกาศรับสมัครคนทำงานให้เหมืองนั้นหมายความว่า เขามีคนของ เขาก็จะเข้าทำงานอยู่แล้วคือพวกลูกหลานญาติมิตรของพนักงานในเหมืองนั่นเอง แต่ ประกาศไปตามระเบียบบังคับให้เป็นกิจลักษณะเท่านั้นเอง ส่วนภรรยา นาย สิด นั้นเป็น พนักงานทำความสะอาดให้ทางเหมือง มีเงินเดือน 800.000 กีบ”(สัมภาษณ์ นาย สิด หมู่บ้านวังยาง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2010)

ส่วนครอบครัวต่อมาเป็นครอบครัวที่อยู่ในฐานะที่ด้อยเพราะเป็นครอบครัวที่มีอัน จะกินมาตั้งแต่ต้นและยังย้ายมาอยู่เป็นกลุ่มกับเครือญาติของคนจึงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและ กันตลอดเวลาทำให้ไม่ค่อยขาดเงินสิ่งใดๆ นั่นก็คือครอบครัวของนาย ประเสริฐ อายุ 20 ปี นักศึกษาปริญญาตรีด้านสิ่งแวดล้อม ครอบครัวของเขาประกอบด้วย พ่อ ทินกร อายุ 46 ปี เมื่อก่อน ทำงานตรวจระเบิด ได้รับเงินเดือน 2.500.000 กีบ ทำงาน 28 วันหยุด 7 วัน แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ทำแล้ว เพราะรู้สึกเหนื่อย แม่ ดารา อายุ 42 ปี ทำงานตัดเย็บเสื้อผ้าให้กลุ่ม รายได้นั้นขึ้นกับจำนวนผ้าที่เย็บ ได้ ฉะนั้นรายได้จึงไม่แน่นอน แต่ได้เดือนละ 1 ล้านกีบขึ้นไปทุกเดือน พี่ชาย อินคา ทำงานที่ Lotus Hall Mining พี่ชาย มีนา พนักงานรักษาความปลอดภัย จะเห็นได้ว่าเกือบทุกคนในครอบครัวล้วนมี ประสบการณ์ในการทำงานกับเหมือง นอกจากนั้น นาย ประเสริฐ เล่าให้ฟังว่า ครอบครัวของเขานั้นเป็นครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง แต่พ่อแม่ให้ความสำคัญต่อการศึกษามากพอสมควร ฉะนั้นลูกๆ

ทุกคนก็เลยค่อนข้างจะเรียนสูงกว่าเด็กคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน นอกจากคนที่เรียนมหาวิทยาลัยที่นครหลวงเวียงจันทน์แล้วยังมีน้องที่จะไปเรียนอีกสองคน เขาจึงต้องการเรียนให้จบเร็วๆ เพื่อจะได้หางานทำลดภาระครอบครัวและทั้งยังจะได้หาเงินเพื่อส่งน้องเรียนอีกแรงหนึ่ง เขายังเล่าให้ฟังถึงสภาพการดำรงชีวิตในเมื่อก่อนให้ฟังอีกว่า เมื่อก่อนที่เหมืองเพิ่งเริ่มสำรวจในปี 1993-1999 นั้นยังสามารถใช้พื้นที่และแม่น้ำที่เคยมีได้อย่างเต็มที่ แต่พอมาถึงปี 2000 น้ำไม่สามารถดื่มได้อีกทางเหมืองจึงได้ขุดบ่อน้ำให้ 2 บ่อเพราะทางโครงการเหมืองเริ่มขุดคั่นแล้ว พอมาถึงปี 2005 ทั้งหมู่บ้านได้ถูกย้ายออกมาตามการตกลงระหว่างรัฐบาลและโครงการเหมือง ซึ่งย้ายออกมาอยู่ในพื้นที่ที่ใกล้ถนนและเจริญมากขึ้น พื้นที่นาที่เคยมี 2 ha นั้นทางโครงการได้จ่ายเงินค่าชดเชยให้ 100 ล้านกีบ ส่วนระยะเวลานั้นจนกว่าจะหมดโครงการ (สัมภาษณ์ ประเสริฐ หมู่บ้านวังยาง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2011)

เมื่อพิจารณาผลกระทบทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อคนในท้องถิ่น เพื่อให้เห็นรายละเอียดจึงแบ่งการวิเคราะห์ตามหมู่บ้านที่ยกเป็นกรณีตัวอย่างจำนวน 3 หมู่บ้านดังนี้

4.3.1 ผลกระทบทางด้านสังคมวัฒนธรรมของบ้านหนองกะแด้ง ซึ่งถูกจัดว่าเป็นบ้านที่จน ไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา ไม่มีโรงเรียน และขาดสาธารณูปโภคจำเป็นหลายอย่าง แต่หลังจากที่ประชาชนได้ย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่ริมถนนตามทิศทางของคณะพรรคฯ เมืองในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ทำให้การดำรงชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านมีการปรับเปลี่ยนไป เช่นปัจจุบันในหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือน มีเส้นทางคมนาคมสะดวกทำให้การเดินทางไปมาระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองมีความสะดวกขึ้น มีน้ำล้าง (บ่อน้ำ) ที่ทางโครงการขุดให้จำนวนสามบ่อ แต่ชาวบ้านใช้ได้เพียงสองบ่อ เนื่องจากอีกบ่อตั้งอยู่ไกลหมู่บ้านเกินไปทำให้ไม่มีคนใช้ การที่มีบ่อน้ำในหมู่บ้านเป็นการช่วยลดการใช้แรงงานของผู้หญิงในการขนน้ำไกลซึ่งเดิมทีผู้หญิงเป็นคนหาบน้ำมาใช้สอยในครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นการคั่วหมัก และใช้ประโยชน์อื่นๆ ทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสมีเวลาทำงานอื่นเช่นทอผ้า หรือทำสวนเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับตนเองมากขึ้น

นอกจากนี้ เด็กในหมู่บ้านทั้งเด็กหญิงและเด็กชายต่างก็มีโอกาสได้เข้าเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะเด็กที่อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องเรียนหนังสือ อย่างไรก็ตามพบว่าโรงเรียนที่ทางรัฐบาล และโครงการเหมืองเร่งสร้างให้ นั้นยังไม่เพียงพอต่อจำนวนเด็กในชุมชน เนื่องจากมีเด็กในชุมชนเป็นจำนวนมากที่อยู่ในเกณฑ์เรียนหนังสือ ทางรัฐบาลจึงพยายามหาช่องทางในการขยายและเพิ่มจำนวนโรงเรียนให้มากขึ้นเพื่อรองรับจำนวนเด็กนักเรียนให้เพียงพอ และเพื่อให้ไม่มีการกีดกันทางด้านการเรียนให้มีความเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย

เนื่องจากประชาชนในหมู่บ้านหนองกะแดงส่วนใหญ่เกือบร้อยละ 80 นับถือศาสนาผี เช่น ผีปู่ย่า (ที่เรียกว่าผีเรือน) ผีมะเหตหลักเมือง (ผีหลักเมือง) ผีป่าเขา ผีน้ำออกบ่อ ผีหนองน้ำ ดังนั้นในแต่ละปีชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีกันปีละสองครั้ง คือเลี้ยงผีครั้งแรกจะเลี้ยงก่อนลงมือทำการผลิตปลูกข้าว และเลี้ยงครั้งที่สองจะมีขึ้นเมื่อชาวบ้านมีการสักข้าวไร่ (ใส่ข้าวไร่) เสร็จเรียบร้อยแล้ว และในปัจจุบันนี้ชาวบ้านก็ยังคงมีการทำไร่นาเป็นอาชีพอยู่เหมือนเดิม

สำหรับการเลี้ยงผี โดยเฉพาะการเลี้ยงผีหลักเมืองนั้นชาวบ้านปฏิบัติกันดังนี้ คือปีแรกชาวบ้านจะเลี้ยงผีหลักเมืองด้วยไก่ และเหล้าโดยชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะเอาไก่บ้านละ 1 ตัวและเหล้า 1 ขวดเพื่อไปเซ่นไหว้ สำหรับปีที่สอง จะไหว้ด้วยหมู โดยชาวบ้านจะเก็บเงินกันเพื่อซื้อหมู 1 ตัว และชาวบ้านจะเอาเหล้าชาวบ้านละหนึ่งขวดไปทำพิธีไหว้ แต่ปีที่สามชาวบ้านจะเลี้ยงผีด้วยควาย โดยจะปฏิบัติหมุนเวียนไปอย่างนี้และปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีประเพณีในการแต่งงานดังนี้ เช่น การแต่งงานเอาลูกเขยหรือลูกสะใภ้ นั้น ฝ่ายชายจะต้องจ่ายค่าสินสอดให้ฝ่ายหญิง เป็นเงินสาม (เงินแท้) หนึ่งสาม พร้อมเหล้า ไห่ไก่ตัว แต่ปัจจุบันเนื่องการจ่ายค่าสินสอดเป็นสัตว์เลี้ยงและเงินสามไม่ค่อยนิยมกันเท่าไร เหตุเพราะเงินสามหายาก ดังนั้นการจ่ายค่าสินสอดจึงเปลี่ยนมาเป็นจ่ายเงินสด และทองคำแทน เช่น จะจ่ายเป็นเงินสดจำนวน 3,000.000 กีบ หรือประมาณ 12,000 บาท ทองคำ 1 บาท และ ควายหนึ่งตัว ขึ้นอยู่กับการตกลงกันระหว่างครอบครัวทั้งสองฝ่าย การแต่งงานนี้สะท้อนให้เห็นว่าเป็นระบบปิตาธิปไตยที่ผู้ชายเป็นใหญ่อย่างชัดเจนเพราะไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจในในกระบวนการต่างๆ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นของผู้ชายทั้งสิ้น นอกจากนั้นพอแต่งงานแล้วก็จะกลายเป็นฝ่ายผู้ชายที่เข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง เพราะถือว่าเป็นการแต่งงานเอาแรงงานเข้าบ้าน แต่ในประเพณีคนเมืองที่ผู้ศึกษาได้รู้มาก็คือ ถ้าแต่งงานตามประเพณีคือต้องอยู่บ้านฝ่ายหญิงแต่ถ้าจะไปอยู่บ้านฝ่ายชายนั้นจำนวนสินสอดจะต้องเพิ่มขึ้น เพราะถือว่าเป็นการเสียลูกสาวไปให้บ้านอื่นแต่ต้องอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิงก่อน 3 วันจึงจะสามารถย้ายไปอยู่บ้านฝ่ายชายได้

นอกจากพิธีการแต่งงานแล้ว ในฮีดสังศพที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติกันมานั้น เมื่อหากมีคนตายในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง (ตายเพราะการป่วยไข้) ชาวบ้านจะใช้สาด (เสื่อ) เเตหุ้มห่อแล้ว คบงัน 1 วันแล้วก็นำไปฝังที่ป่าช้า แต่ถ้าหากเป็นผู้สูงอายุ เช่น ปู่ย่าตายายเสียชีวิตผู้เป็นเขยจะเป็นคนดูแลจัดการทุกอย่างเกี่ยวกับศพ เช่น เช็ดศพ เปลี่ยนเสื้อผ้าให้คนตาย เป็นต้น นอกจากนี้ผู้เป็นเขยจะต้องเป็นผู้ก่อไฟ โดยจะมีกองไฟอยู่ไว้ตรงกับหน้าต่างบ้าน และห้ามมิให้ไฟที่จุดนั้นดับเด็ดขาด เพราะมีความเชื่อว่าหากไฟดับจะทำให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีต่อครอบครัวที่ยังมีชีวิตอยู่

พร้อมกับการดูแลในเรื่องที่ไม่ให้ไฟที่จุดไว้นั้นดับแล้ว สิ่งหนึ่งที่ผู้เป็นเขยจะต้องรับผิดชอบก็คือการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องของอาหารการกินให้กับเขกหรือที่มอาบอุ่น (อยู่เป็นเพื่อน

และช่วยงานศพ) ครอบครัวและजनศพคนตาย และเมื่อนำศพไปฝังแล้วลูกเขย/ลูกชายจะเป็นคนนำอาหารไปส่งให้ผู้ตาย (ที่เป็นพ่อปู่แม่ยาย) ที่ป่าช้าเป็นเวลาสามวัน สำหรับผู้หญิงแล้ว ส่วนใหญ่จะรับผิดชอบดูแลอาหารเพื่อต้อนรับแขกคนที่มางานศพ

การฝังศพคนตายส่วนใหญ่จะฝังไว้ใกล้กับตระกูลของตนเอง จากการบอกเล่าของผู้เล่าในหมู่บ้านให้รู้ว่าหากเป็นคนตายมีแรง (ตายโหง) นั้นศพจะไม่ถูกนำไปฝังในป่าช้าของหมู่บ้านแต่จะไปฝังอีกป่าช้าอื่น เมื่อศพถูกฝังเป็นที่เรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะดงไฟไว้ใกล้ที่ฝังศพและเอาหนามมาถักกรอบหลุมศพเพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับบ้านได้อีก

ในพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ นั้นการตัดสินใจทุกอย่างทุกขั้นตอนจะเป็นของผู้ชายยกเว้นเรื่องอาหารการกินที่ผู้หญิงจะเป็นกำลังแรงหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีกรรมทางด้านความเชื่อผู้ชายจะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและผู้หญิงเกือบจะไม่มีส่วนร่วมเลย เพราะพวกเขาคือว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ผู้หญิงไม่ควรจะมาเกี่ยวข้อง

4.3.2 ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของบ้านนาลู เป็นบ้านที่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การทำไร่ ทำนา และปลูกพืช เป็นหลัก ประชาชนในหมู่บ้านร้อยละ 90 พึ่งพาธรรมชาติในการทำมาหากิน เช่นหลังจากฤดูการผลิตแล้วชาวบ้านจะเข้าป่าเพื่อหาเก็บหน่อไม้ (ยอดห่วย) หน่อไม้ เห็ด และผักตามป่าเป็นอาหารเหลือนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนเป็นข้าวและของใช้ในครัวเรือนกับหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงเป็นคนเข้าป่าเพื่อหาเก็บอาหารเหล่านี้ ส่วนผู้ชายก็จะเข้าป่าหาชิงกระรอก บ่าง เหงียน และสัตว์อื่นๆ ที่มีอยู่ในป่า

ในปี ค.ศ. 1997 เมื่อรัฐได้มีการจัดสรรหมู่บ้านใหม่และปลูกไร่ให้ประชาชนในหมู่บ้านย้ายบ้านเรือนไปตั้งในสถานที่ทางการจัดสรรให้ ซึ่งเป็นที่ที่ที่อยู่ริมถนน 28B โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกับหมู่บ้านเวียง เนื่องจากพื้นที่เดิมของหมู่บ้านนั้นทางรัฐมีโครงการเพื่อขุดคันบ่อทองแดง ซึ่งเวลาขุดมาแรกๆ ทางเหมือง โดยเฉพาะทางบริษัทด้านข้างลงมาโฆษณาว่า: ใครอยากเลี้ยงจิ้งหรีด หนูไก่ หรืออยากทำอะไรทางบริษัทจะสนองให้ ชาวบ้านที่ย้ายมาอยู่หมู่บ้านใหม่นี้จะมีไฟฟ้าใช้ นับแต่ย้ายมาอยู่ในสถานที่ที่ทางเหมืองและโครงการจัดสรรให้เป็นเวลาเกือบสองปีแล้วแต่ชาวบ้านยังไม่ได้รับอะไรจากโครงการแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้นชีวิตของชาวบ้านยังพบกับความแร้นแค้นกว่าเดิม เพราะพื้นที่หมู่บ้านใหม่ไม่มีที่ดินให้ทำมาหากินได้เลย ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ยังมีที่ดินไร่นาอยู่ในบ้านนาลูเก่าก็กลับไปทำที่เดิม ส่วนหนึ่งก็เข้าไปรับจ้างทำงานในโครงการเหมืองแร่

เนื่องจากบ้านนาลูใหม่เป็นบ้านที่มีหลากหลายชาติพันธุ์ สังคมส่วนใหญ่ยังขึ้นกับผู้ชาย ผู้ชายมีบทบาทในการตัดสินใจในด้านต่างๆ เห็นได้จากโครงสร้างการปกครองของหมู่บ้านล้วนเป็นผู้ชายทั้งหมด โดยเฉพาะคณะบ้านเป็นผู้ชายทั้งหมด

เพราะชาวบ้านประกอบด้วยหลายชาติพันธุ์ฉะนั้นจึงมีหลากหลายความเชื่อของแต่ละกลุ่ม เช่นนับถือศาสนาพุทธ แต่ส่วนใหญ่ก็นับถือศาสนาผี เช่นผีหลักเมือง ผีปู่ย่า ผีเจ้าป่าเจ้าเขา แต่ปะชาชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีปีละสองครั้ง คือก่อนที่จะเริ่มใส่ข้าวไร่ และหลังจากด้าม (ปลูกข้าวคั้น หากเห็นว่าต้นข้าวไม่ขึ้น) ข้าวไร่เสร็จ ที่สำคัญคือชาวบ้านจะเคร่งในเรื่องของการนำใช้ที่ดินเพื่อทำการผลิต เพราะฉะนั้นก่อนจะมีการถางไร่ ชาวบ้านจะต้องมีการบอกกล่าวและขอฝีก่อนว่าที่ดินตรงนั้นชาวบ้านจะใช้ปลูกข้าวด้วยการเลี้ยงเหล่าไห ไก่ตัว เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนให้ผีดูแลผลผลิตที่ได้ปลูกลงไปให้งอกงามและได้ผลดีตามที่หวังไว้ ชาวบ้านปฏิบัติเรื่องการเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปีอย่างเคร่งครัดเพราะมีความเชื่อว่าถ้าเลี้ยงผีดีก็จะทำให้ได้ผลผลิตและมีชีวิตที่ดีด้วย

ส่วนฮิดในการส่งเสียสพก็คล้ายกันกับหมู่บ้านหนองกะแด้ง คือเมื่อมีคนในครอบครัวเสียชีวิตชาวบ้านก็จะมีการคบงันหนึ่งคืนก่อนจะนำไปฝัง และถ้าเป็นผู้เฒ่าที่เป็นปู่ย่าเสียชีวิต ลูกเขยจะเป็นคนรับผิดชอบในเรื่องศพและอาหารเพื่อมาเลี้ยงแขกเหรื่อที่มาร่วมงานศพ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้สาด (เสือ) เตย หรือสาดไม้หุ้มห่อผู้ตายแล้วช่วยกันหามไปฝังในป่าช้าของหมู่บ้าน แต่ในเวลาหามผีไปป่านั้นถึงแม้จะหนักมากเพียงไรก็ตามแต่ไม่สามารถวางลงพื้นดินได้ เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากวางศพลง ณ ที่ใดหนึ่งจะทำให้วิญญาณผีสถิตอยู่ในที่นั้น

เมื่อก่อนชาวบ้านมีสัตว์เลี้ยงเช่น วัว ควาย และเป็ดไก่ แต่ชาวบ้านบอกว่าตายหมดแล้ว เพราะชาวบ้านไม่ได้ทำพิธีเลี้ยงผี ทำให้ผีในหมู่บ้านโกรธ จึงลงโทษชาวบ้านด้วยการทำให้สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านต้องตายหมด

จากการบอกเล่าของชาวบ้านยังทำให้รู้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการที่จะกลับไปทำมาหากินในบ้านเก่า แต่ทางคณะพรรคฯ เมืองและโครงการเหมืองแร่ไม่อนุญาต เนื่องจากว่าทางโครงการมีเป้าหมายที่จะขุดค้นทองแดงในพื้นที่ดังกล่าว

อาจกล่าวได้ว่าบ้าน นาหลูใหม่ เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับผลกระทบมากพอสมควรจากโครงการเหมืองแร่ เพราะทำให้การดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายของชาวบ้านต้องเปลี่ยนไป ต้องดิ้นรนในการทำมาหากินมากขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องสูญเสียที่ทำกินที่เคยมี เพราะบ้านใหม่ที่ทางการจัดให้อยู่มีเนื้อที่ทั้งหมดเพียง 1 เฮกตาร์ ที่แบ่งปันให้แต่ละครอบครัวเพื่อปลูกบ้านเท่านั้นแต่ไม่มีที่ทำกิน สร้างความลำบากให้กับชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงที่อาศัยหาของกินจากป่าเป็นส่วนใหญ่ ต้องหาของกินจากแหล่งอื่นเป็นการทดแทนเช่นการปลูกผักบนพื้นที่ที่มีอยู่

4.3.3 ผลกระทบทางด้านสังคมวัฒนธรรมของบ้านเวียงเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่สุดในบ้าน
ดาหมู่บ้านที่ผู้ศึกษาได้อามาเป็นกรณีศึกษา จากการบอกเล่าของพ่อเฒ่าสีดาแนวโฮมบ้านทำให้รู้ว่าเป็นหมู่บ้านโบราณซึ่งได้ตั้งขึ้นตั้งแต่ก่อนศึกไล่ไทกวาด ในระหว่างกลางศตวรรษที่ 18-19 ซึ่ง

ปัจจุบันนี้มีอายุประมาณ 300-400 ปี ที่ได้ชื่อว่าบ้านเวียงก็เพราะว่าในสมัยโบราณนั้นเป็นป่าทึบและมีภูเวียงเป็นภูเงิน ภูคำล้อมรอบ และมีสัตว์ป่ามากเช่น เสือ ช้างป่า ควายป่า กวาง ฟาน ชะนี ฯลฯ (ตามการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียง (ผู้ใหญ่อุ๊ต) และตาสิดา พร้อมด้วยผู้เฒ่าผู้แก่บ้านเวียงทำให้รู้ว่า แต่โบราณกาลเป็นหมู่บ้านของชนเผ่าผู้ไท ซึ่งทุกวันนี้ก็ยังเป็นอยู่

ตามการบอกเล่าของลุง กานิน อายุ 60 ปี ท่านเป็นคนลาวเทิง ชนเผ่าตริ เกิดอยู่บ้านเวียง มีภรรยาเป็นผู้ไท (แต่พ่อตาท่านก็เป็นคนลาวเทิง) ท่านเล่าให้ฟังว่า ในเมื่อก่อนนั้นบ้านเวียงเป็นบ้านชนเผ่าลาวเทิงอยู่ก่อนศึกไล่ไทยกวาด เชื้อสายของลุงกานินอยู่บ้านเวียงตั้งแต่สมัยปู่ทวด ย่าทวด จนถึงปัจจุบันนี้ 6 ชั่วคนแล้ว หลังจากปู่ทวดของท่านเสียชีวิตลงด้วยโรคชนิดหนึ่งหมู่บ้านแห่งนี้ก็แตกออกเป็นบ้านร้าง ต่อมาจึงได้มีชนเผ่าผู้ไทเข้ามาอาศัยอยู่ แต่เมื่อเข้ามาแล้วกลับทำผิดจารีตของชนเผ่าลาวเทิงประชาชนชนเผ่าผู้ไทล้มตายเป็นจำนวนมากแม้แต่พระภิกษุในวัดก็มรณภาพไปด้วย จึงแตกออกไปอยู่บ้านอื่น บ้านเวียงนี้จึงกลายเป็นบ้านร้างอีกครั้ง

เมื่อเห็นเช่นนั้นชนเผ่าลาวเทิงจึงกลับมาอยู่บ้านเวียงนี้อีกครั้งเริ่มต้นมี 4 ครอบครัว ต่อมา มี 29 ครอบครัว จนถึงสมัยสงครามทำลายชนเผ่าลาวเทิงก็ยังอาศัยอยู่หมู่บ้านนี้ 27 ครอบครัว แล้วลุงกานินและชาวบ้านก็ได้ย้ายออกจากหมู่บ้านไปบ้านเวียงจึงได้กลายเป็นหมู่บ้านร้างอีกครั้ง

ภายหลังประเทศได้รับการปลดปล่อยแล้ว ปี ค.ศ. 1994 ชนเผ่าผู้ไท จำนวน 14 ครอบครัว ได้ย้ายกลับมาอยู่ที่หมู่บ้านเวียงอีกครั้งหนึ่งและเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ ลุงกานินเองก็กลับมาอยู่บ้านเวียงนี้อีกครั้งในปี 2003 พร้อมกับอีกหลายครอบครัว ปัจจุบันนี้ในหมู่บ้านเวียงมีชนเผ่าผู้ไท อาศัยอยู่ 23 ครอบครัว และชนเผ่าลาวเทิง 8 ครอบครัว ซึ่งทั้งสองชนเผ่านี้มีความรู้เรื่องป่าอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องของสมุนไพรทั้งหลายเพราะเมื่อก่อนมีหมอเย่าประจำหมู่บ้าน

เมื่อก่อนชาวบ้านเวียงทำมาหากินด้วยการถางป่าทำไร่เพื่อปลูกข้าวกินเป็นอาชีพหลัก แต่พอมาถึงช่วงปี 1990-2000 มี 10 ครอบครัวที่หันไปทำนาอยู่แถวริมห้วยตาด ซึ่งทางอำเภอได้มาสร้างฝายให้แต่บางครั้งคราวก็ไม่มีน้ำเข้านาเลยแม้แต่น้ำฝนเองก็ตามจึงกลับไปทำไร่เหมือนเดิม ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนข้าวถึงปีละ 40% อีก 60% นั้นก็พอมีกิน เมื่อพื้นหน้าทำไร่ทำนาแล้วชาวบ้านก็ต้องไปรับจ้างทำงานกับ โครงการชุดคั่นบ่อทอง-ทองแดงเซโปน เป็นการหารายได้เพื่อซื้อข้าว สร้างบ้าน ซื้อของใช้ในครัวเรือน และรักษาโรคต่างๆ ส่วนคนที่ไม่ได้ไปทำงานกับโครงการก็ไปหาของป่าของดงมาขายเพื่อไปซื้อข้าวหรือไม่ก็ไปรับจ้างทำนาให้คนอื่นเพื่อแลกข้าว หรือถ้าใครที่มีสัตว์เลี้ยงก็เอาไปขายเพื่อสร้างบ้านและซื้อข้าว

ส่วนบ้านของลูกกานินชนเผ่าลาวเท็งนั้นท่านได้ทำไร่ภายในครอบครัว ซึ่งเมื่อเวลาเก็บเกี่ยวแล้วจะได้ข้าวเปลือกประมาณ 22 กระสอบหรือ 550 กิโล และมีที่นาอยู่ 2 ไร่ ที่ให้ลูกหลานและญาติทำซึ่งได้เฉลี่ยประมาณ 3 ตัน/ปี ซึ่งอยู่ในปริมาณที่น้อยอยู่และไม่พอกินตลอดปี

เมื่อโครงการขุดค้นบ่อทอง-ทองแดงเซโปนเข้ามาแรกๆ นั้นมีคนในหมู่บ้านเวียงเข้าไปทำงานด้วยถึง 70 คน ทำให้กลายเป็นคนที่มีเงิน มีบ้านไม่อยู่ แต่ในปัจจุบันมีเพียงแค่ 30 กว่าคนเท่านั้นที่ยังทำงานกับทางเหมืองอยู่ นอกจากนี้ได้ออกหมดแล้วเพราะไม่มีงานให้ทำเพราะงานที่ทำให้เหมืองส่วนใหญ่จะเป็นงานถางหญ้าซึ่งเป็นงานที่มีวันหมด ฉะนั้นเมื่อหญ้าหรือพื้นที่ที่ต้องเคลียร์หมดไปชาวบ้านที่เคยทำน้ำที่นี้ก็ไม่มีการให้ทำอีกต่อไป ซึ่งไม่มีรายรับด้านเศรษฐกิจทางครอบครัวเช่นเดียวกัน จำนวนหนึ่งก็กลับไปทำไร่ อีกจำนวนหนึ่งก็ได้หาอาชีพใหม่ทำเพื่อเศรษฐกิจครอบครัวของตัวเอง มี 4 ครอบครัวขุดหนองเลี้ยงปลาเพื่อกินและขาย และมีร้านขายของ 4 ร้านเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

ผู้หญิงในหมู่บ้านเวียงนี้ทอผ้าเป็นหมดทุกคนสามารถทำลวดลายได้หลากหลาย แต่เขากลับทอเพื่อใช้ภายในครัวเรือนของตนเท่านั้นไม่ได้ทอเพื่อขาย และมีหลายครอบครัวก็เลิกทอไปเพราะไม่มีเวลา ซึ่งผู้ศึกษาได้ไปสัมภาษณ์หญิงชาวบ้านคนหนึ่งชื่อ วัน เธอบอกว่า

“ทอผ้าเป็นตั้งแต่เด็กแม่เป็นคนสอนให้เพื่อทอให้คนในครอบครัวหรือเอาไปให้ญาติผู้ใหญ่เป็นของขวัญในโอกาสต่างๆ ตอนเข้าโรงเรียนก็ยังทออยู่บ้างในเวลาว่างแต่พอไปทำงานในเหมืองแล้วก็ไม่ค่อยได้ทออีกเพราะไม่มีเวลา แม้แต่แม่เองก็ไม่ได้ทอแล้วเพราะเสื้อผ้าก็ไปหาซื้อที่ตลาดเอาและอีกอย่างหนึ่งไม่มีเวลาพอในการทอเพราะต้องทำอย่างอื่นกัน โดยเฉพาะการทำงานและทำไร่ทำนา และงานบ้านอื่นๆ อีกหลายอย่างที่ต้องทำในแต่ละวัน” (สัมภาษณ์ นางวัน หมู่บ้านเวียงวันที่ 22 เมษายน ค.ศ. 2008)

ด้านธรรมชาติก็ยังมีไม้หลายชนิดเช่น ไม้ไผ่ ไม้พุง ไม้ผาง ไม้ยอดนุ่น ยอดหวาย ยอดตาน ฯลฯ แต่กลับเหลือน้อยลงทุกที ตรงข้ามกับคนที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ยังสามารถหากินได้อยู่แต่ไม่สามารถขายเป็นสินค้าได้ และสัตว์บางชนิดก็ถูกสูญพันธุ์ไป เนื่องด้วยพื้นที่ป่าลดน้อยลงและคนใช้สอยป่ากลับมากขึ้น สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวร้ายลงทำให้สิ่งมีชีวิตในป่าได้รับผลกระทบไปด้วย แม้แต่สถานที่ทำการผลิตและขอบเขตการทำมาหากินก็แคบลงเพราะการขุดค้นบ่อทอง-ทองแดงของบริษัท

ตั้งแต่สมัยโบราณชนเผ่าผู้ไทบ้านเวียงนี้ ผู้หญิง-ผู้ชาย ต้องมีอายุ 25 ปีขึ้นไปถึงจะสามารถแต่งงานได้ แต่ปัจจุบันนี้ ผู้หญิงอายุ 18-19 ปี และผู้ชายอายุ 25 ปีก็แต่งงานได้แล้ว ประเพณีการแต่งงานนั้นเกิดจากการเลือกของผู้ชายคือจะเลือกเอาผู้หญิงที่ยั่น ทอผ้าได้ สามารถเงินฝ้าย

รู้จักญาติมิตร เป็นคนใจดีและผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายเห็นดีด้วย ส่วนสินสอดนั้นเค้าเคยทำตามจารีต ประเพณีแต่โบราณ

ความเชื่อของชนเผ่าผู้ไทนั้นเคยเชื่อถือทั้งศาสนาพุทธและผี คนที่นับถือศาสนาพุทธก็ให้พระอยู่ในบ้านของใครของมันเพราะไม่มีวัด พอจะทำบุญก็ทำอยู่ในบ้านของตน และเมื่อก่อนชาวบ้านบ้านเวียงยังนับถือผี (ผีพ่อ ผีแม่) ผีภูผาป่าคง ผีฟ้าผีเถน ผีเงือก ฯลฯ นอกจากนี้พวกเขายังนับถือผีมหัศจรรย์หลักเมืองและมีการเลี้ยงผีต่างๆ เช่นผีล้าเสือ ผีภูเวียง ผีภูเม่น ผีหนองผาย ผีหนองเต่า และผีหมอย่าอีกด้วย บรรดาผีต่างๆ ที่กล่าวมาด้านบนนั้นเมื่อก่อนล้วนแต่เป็นผีที่ชาวบ้านนับถือมากและมีพิธีกรรมต่างๆ มากมายเพื่อแสดงออกถึงความเคารพนับ เพราะผีนี้ได้ปกป้องรักษาพวกเขาตลอดเพื่อให้มีความรุ่งเรือง ร่ำรวยและอื่นๆ

ปัจจุบันบ้านเวียงมีโรงเรียนอยู่ 1 หลังใช้กับหมู่บ้านใกล้เคียง ลูกหลานได้เรียนหนังสือหมดทุกคนอย่างเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย ซึ่งเป็นแค่โรงเรียนประถมเท่านั้นส่วนมัธยมต้นและปลายต้องไปเข้าในเมือง ปัจจุบันคนในบ้านเวียงสามารถอ่านออกเขียนได้หมดทุกคน คนที่มีระดับตั้งแต่ ม.1 ถึง ม.6 มีประมาณ 50% แต่ยังไม่มีการเรียนจบถึงมหาวิทยาลัย พร้อมกันนี้คนในหมู่บ้านก็ไม่มีใครเป็นทหารอาชีพ ทหารพันระและตำรวจ วัยรุ่นในหมู่บ้านส่วนมากทำงานกับบริษัทเกือบ

นอกจากจะพิจารณาผลกระทบทางด้านสังคมวัฒนธรรมแล้ว การเข้ามาของเหมืองยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของหน่วยทางสังคมอย่างครบถ้วน อีกด้วย

4.4 ครอบครัว

วัฒนธรรมของคนท้องถิ่นขนาดของครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการดำรงชีวิตภายในครอบครัวและต่อเพื่อนบ้านด้วย เพราะชีวิตชาวชนบทส่วนมากจะเป็นแบบเอื้อเฟื้อกันช่วยเหลือกันในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านแรงงานก็เหมือนด้านสิ่งของหรือกำลังทรัพย์ที่สามารถแบ่งปันกันได้ นอกจากนั้นยังมีระบบเครือญาติที่เป็นสายสัมพันธ์อันแนบแน่นมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัวนั้น การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำเหมืองของผู้หญิงก่อให้เกิดรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้อาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิงสามารถต่อรองกับผู้ชายได้มากขึ้นในเรื่องของการดำรงชีวิต ผู้หญิงสามารถเลือกได้ว่าตัวเองต้องการทำอะไร ที่ไหน และรายได้ที่ได้มาตัวเองจะจัดสรรปันส่วนอย่างไร แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงในการรับผิดชอบเรื่องในบ้าน งานบ้าน การทำงานพืชไร่สวนครัวต่างๆ ยังคงเป็นของผู้หญิงเหมือนเดิม ทำให้ผู้หญิงต้องทำงานเพิ่มมากขึ้นสองถึงสามเท่า

อาชีพเดิมที่คนในครอบครัวหาเลี้ยงชีพคือการทำไร่เพราะสภาพพื้นที่สูงมีการทำไร่หมุนเวียนโดยมีการย้ายถิ่นฐานไปเรื่อยๆ บางพื้นที่ 10 ปี หรือ 20 ปี แล้วแต่สภาพของดิน รองลงมาคือการทำนาแต่ก็มีความเสี่ยงเพราะมีน้ำไม่เพียงพอ นอกจากนั้นก็มีเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย หมู ไก่ เป็ด ปลา ฯลฯ การทำสวนพืชผักสวนครัวต่างๆ และยังมีสวนผลไม้ที่มีผลให้ทั้งกินเองและค้าขายบ้างเล็กน้อย เศรษฐกิจของครัวเรือนในสมัยก่อนนั้นอยู่อย่างพอเพียงแล้วแต่อัศตภาพของแต่ละครอบครัว สิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีพคือแรงงานในการทำการผลิต ส่วนคนที่ยากจนจริงๆ นั้นสาเหตุมาจากไม่มีแรงงานและเป็นคนเผ่าคนแก่ที่อยู่กันลำพังไม่มีลูกหลานเหลียวแล

สถานที่ทำกินของแต่ละครอบครัวนั้นเกิดจากการจับจองตามอริยาศัยภายในหมู่บ้านของตน แต่ถ้าจะไปทำกินในที่ดินของหมู่บ้านอื่นต้องได้ทำการขออนุญาตจากผีมหัศจรรย์หมู่บ้านนั้นๆ ตามจารีตประเพณีเสียก่อนจึงจะทำการผลิตได้

ในอดีตผู้หญิงทุกคนถูกจำกัดเรื่องอาชีพมาตลอดด้วยสังคม จารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ที่ครอบงำผู้หญิงให้อยู่ในระบบปิตาธิปไตยที่อำนาจการตัดสินใจว่าควรทำอาชีพอะไร ทำที่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงมีทางเลือกทางด้านอาชีพลดลง ให้ทำกินในที่ที่ผู้ชายเลือกให้และเห็นว่าเหมาะสมโดยไม่คำนึงถึงความลำบากและข้อสละควในการทำงานเลย ยิ่งมาในปัจจุบันนี้ ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจของครอบครัวให้ดีขึ้นแต่ก็ต้องกลับมาทำงานเดิมที่ทำที่บ้านเหมือนเดิม นั่นคือทั้งงานบ้าน งานสวน และงานไร่นาดต่างๆ จึงทำให้ผู้หญิงต้องทำงานมากขึ้นเป็นสองเท่า เท่านั้นยังไม่พอยังผู้หญิงในชุมชนนี้ส่วนมากจะทำนากันแต่ผู้ชายก็เป็นคนเลือกสถานที่ในการทำนาโดยบางครั้งลืมมองไปว่าผู้หญิงสละควที่จะทำในพื้นที่นั้นหรือไม่ด้วยปัจจัยต่างในการทำไร่ทำนา

4.5 การศึกษา

เมืองวิละบูลีเป็นเมืองที่กำลังพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน เมื่อต้องการพัฒนาเช่นนั้นการพัฒนาการศึกษาจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะเกี่ยวข้องกับศักยภาพของบุคลากรของเมืองโดยเฉพาะ เพื่อให้เล่าเรียนทันคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ต่างหมู่บ้านหรือคนทางเวียงจันทน์ที่มีโอกาสทางด้านการศึกษามากกว่าคนเมืองวิละบูลีก็ตาม แต่เนื่องด้วยข้อจำกัดทางด้านสถานที่และอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ขาดเงินทำให้จนถึงทุกวันนี้เมืองวิละบูลีจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เหมืองในด้านของการศึกษาที่เมืองวิละบูลีที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์นี้ ได้ใจความว่า

“สถานะทางการศึกษาของพื้นที่ตำบลพานเหมือง (GPDA) นี้ เห็นว่า 7 ใน 13 หมู่บ้านที่ทำการสำรวจมีโรงเรียนประถมเป็นของหมู่บ้านตัวเองส่วน

หมู่บ้านที่เหลือได้ใช้โรงเรียนร่วมกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่ใกล้เคียง ระดับการศึกษาในพื้นที่ GPDA ยังต่ำ บวกกับสัดส่วนการไม่รู้หนังสือสูง และสัดส่วนของโรงเรียนมัธยมยังต่ำมาก จากการสำรวจมีประชาชนที่ไม่รู้หนังสือถึง 41% ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกันแล้วหมู่บ้านชนเผ่าลาวเทิงมีจำนวนคนไม่รู้หนังสือสูงกว่าชาวบ้านผู้ไท สัดส่วนของผู้ที่จบประถมมีประมาณ 30% เท่านั้นเอง ส่วนสัดส่วนของผู้ที่จบระดับมัธยมนั้นมีเพียงแค่ 7% ซึ่งชนเผ่าลาวเทิงก็ยังมีระดับต่ำเหมือนเดิม”(สัมภาษณ์ แก้ว วันที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 2010)

ในแนวคิดเรื่องการให้ศึกษาของประเทศลาวนั้น มีนโยบายที่กล่าวอ้างว่า เด็กทุกคนไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายจะได้รับโอกาสให้เรียนหนังสืออย่างเท่าเทียมกัน แต่เมื่อไปดูสภาพความเป็นไปของแต่ละครอบครัวแล้วจะทำให้เห็นว่าสถานะทางครอบครัวและความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในครอบครัวทำให้เด็กผู้หญิงถูกกีดกันออกจากการศึกษา เพราะข้อจำกัดที่ถูกมองว่า “บ้านอยู่ไกล ต้องทำงานบ้าน ช่วยแม่เลี้ยงน้อง และยังต้องทำนาหรือทำสวนที่เป็นเศรษฐกิจภายในครัวเรือน” ด้วย

ตารางที่ 4.3 แสดงระดับการศึกษาของคนในหมู่บ้านกรณศึกษา																
ชื่อหมู่บ้าน	ระดับการศึกษา															
	ไม่ได้รับ	อนุปริญญา	ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ม1	ม2	ม3	ม4	ม5	ม6	ปวศ	อุดมศึกษา	รวม
โนนสะอาด ³	46	8	3	3	6	4	0	4	7	4	2	4	4	2	1	148
บ้านวังยาง	27	-	1	7	6	5	3	4	-	1	-	1	2	1	1	99
โนนสมบูรณ์(เวียง)	21	5	5	25	0	4	1	3	6	2	4	6	4	1	-	157
โนนสมบูรณ์(นาลู)	33	-	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
ป่าดง	31	-	0	1	6	2	6	3	-	3	-	-	-	-	-	
เมืองหลวง	43	-	4	8	8	7	6	6	2	-	-	-	-	-	-	
รวม																

³ หมู่บ้าน โนนสะอาด คือการรวมกันของหมู่บ้าน โพนสะอาดและหมู่บ้านหนองกระแตง

จากตารางจะเห็นได้ว่าบ้านโนนสมบูรณ์ (เวียง) เป็นหมู่บ้านที่ประชากรได้รับการศึกษามากที่สุดและมีประชากรไม่ได้รับการศึกษาค่ำที่สุด

ในเมื่อก่อน ถึงแม้รัฐบาลจะมีนโยบายด้านการศึกษาที่เท่าเทียมกันก็ตามแต่เมื่อสภาวะทางด้านครอบครัวไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านการดำรงชีวิต การเดินทางมาเรียนมีความลำบาก ระยะทางไกล ไม่มีพาหนะ นอกจากนั้นยังมีอุปสรรคเรื่อง โรงเรียนและอุปกรณ์การเรียนที่ไม่เพียงพอแล้วจึงทำให้เด็กส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ โดยเฉพาะเด็กผู้หญิงที่ต้องทำงานบ้าน ทำนา ทำไร่ สวน ดูแลน้อง ทำกับข้าวและอีกหลายหน้าที่ตัวอย่างเช่นน้องเหม่มที่อยู่หมู่บ้านบุงคำ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในตัวเมืองวิลละบูลิที่ผู้ศึกษาเข้าไปพักอาศัยด้วย น้องบอกว่า

“ต้องตื่นตั้งแต่ตีห้าหรือหกโมงเช้าทุกวันเพื่อนั่งข้าวเตรียมไว้ให้คนทั้งบ้าน หลังจากนั้นก็ทำกับข้าวและปัดกวาดบ้าน บางวันก็มีซักผ้าบ้าง พอใกล้เที่ยงก็ต้องเตรียมอาหารเที่ยง หลังจากนั้นก็เลี้ยงหลาน พอใกล้เย็นก็ออกตลาดเพื่อหาซื้อกับข้าวและเข้าสวนเพื่อเก็บพืชผักสวนครัวที่จะใช้ทำกับข้าวมีอนั้นด้วย พอทุกคนทานเสร็จในแต่ละมื้อแล้วนั้นก็ต้องรอล้างถ้วยชามด้วย หลังจากนั้นก็ห่มข้าว(การเตรียมข้าวสารเหนียวไว้หนึ่งในวันต่อไป) เก็บกวาดครัวแล้วค่อยอาบน้ำเข้านอน”

(สัมภาษณ์ เหม่ม วันที่ 20 พฤษภาคม ค.ศ. 2010)

กิจวัตรของน้องเป็นอย่างนี้ทุกวันแต่ถ้าเข้าโรงเรียนก็คือภารกิจจะลดลงแต่เรื่องงานบ้านและทำกับข้าวนั้นจะยังคงทำอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง

แต่หลังจากเหม่มเข้ามาบ้านเมืองก็มีความเจริญขึ้น มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นด้วยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลและเหม่ม ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวกระเตื้องขึ้นด้วย ทำให้เด็กในหมู่บ้านมีโอกาสในการเข้าเรียนเพิ่มมากขึ้น ความคิดที่อยากเรียนมีเพิ่มขึ้นเพราะเด็กบางคนตั้งความหวังไว้ว่าเมื่อเรียนจบมัธยมปลายแล้วถ้าสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้จะเข้าไปทำงานที่เหม่มดังที่ น้อง วิมาลา ชาวบ้านบุงคำ ได้พูดว่า

“น้องชื่อวิมาลา ตอนนี้อายุ 16 ปี เรียนอยู่ชั้น ม. 4 เมื่อเรียนจบมัธยมปลายแล้วอยากเรียนต่อแพทย์ แต่ถ้าสอบไม่ได้ก็อยากทำงานที่โครงการเหม่ม เพราะคิดว่ารายได้คงดีและอยู่ใกล้บ้านด้วย”

(สัมภาษณ์ นางวิมาลา หมู่บ้านบุงคำ เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม ปีค.ศ. 2010)

แสดงให้เห็นว่าการศึกษาศึกษาของเด็กเมืองวิไลบูลีอยู่ในลักษณะที่ดีขึ้นเรื่อยมาด้วยความเอาใจใส่ของทางภาครัฐและแรงสนับสนุนทางด้านทุนทรัพย์ของเมืองในการส่งเสริมทางด้านการศึกษา แต่ยังมีสิ่งหนึ่งที่ลืมไม่ได้ นั่นก็คือ การพัฒนาการศึกษาเป็นหนึ่งในหลายๆ ข้อตกลงที่ทางเมืองได้ทำไว้กับรัฐบาลลาวอยู่แล้ว ซึ่งในด้านการช่วยเหลือพัฒนาชาวบ้านส่วนใหญ่มีความพึงพอใจเป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้ การเข้ามาลงทุนของนักลงทุนต่างชาติก็เปรียบเสมือนการเข้ามาครอบงำเอาทรัพยากรธรรมชาติของลาวไปโดยที่ลาวมีสิทธิหักทวงได้น้อยมากหรือไม่มีเลย ก็ไม่ต่างอะไรกับที่ส.ป.ป.ลาว ได้ย้อนกลับไปยังสมัยอาณานิคมที่โค่นครอบงำ ครอบครอง และปกครอง แต่มาในรูปแบบของ “ทุน” และเข้ามาอย่างแนบเนียน ซึ่งส่งผลต่อคนหลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบไปเต็มๆ ไม่ต่างกับทุนนิยมของไทยก็เป็นทุนนิยมชายขอบซึ่งมีลักษณะของความขัดแย้งภายในที่เกิดจากนโยบายรัฐ และโครงสร้างของระบบตลาด ที่เอื้อให้เกิดสถานะค่อยพัฒนาขึ้นในสังคมไทยหลายประการด้วยกันลักษณะค่อยพัฒนาของไทยการพึ่งพาภายนอก ยิ่งทุนนิยมพัฒนาและขยายตัวมากขึ้นเท่าไร สังคมไทยก็ยังช่วยตัวเองได้น้อยลง แต่กลับต้องพึ่งพิงตะวันตก และมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ญี่ปุ่น ทั้งในด้านของเงินทุน เทคโนโลยี และความรู้ เรามองออกไปข้างนอกเพื่อแสวงหาคำตอบ แต่ละเลยภูมิปัญญาเดิม ละเลยความรู้ความสามารถและศักยภาพที่มีอยู่แต่เดิม จนอ่อนเปลี้ยและอ่อนแรง แต่กลับหลงคิดไปว่าเราฉลาดขึ้น (http://www.bangkokbiznews.com/2007/09/03/WW12_1213_news.php?newsid=92375)

หมายความว่า ส.ป.ป.ลาว ตกเป็นทุนนิยมขายขอบ สองรูปแบบ คือ

รูปแบบที่หนึ่ง ทุนนิยมขายขอบจากประเทศรอบๆ ลาว เช่น บรรดาบริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในลาวโดยเฉพาะบริษัท Siam Steel, Lotus Hall Mining, Sodexho ซึ่งเป็นบริษัทของคนไทยที่เข้ามาลงทุนในนามของโครงการเหมืองคือเป็นบริษัทรับเหมารายย่อยนั่นเอง บริษัทเหล่านี้เข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากแรงงานราคาถูกผลประโยชน์จากการทำงานในเมืองเหมืองแห่งนี้

รูปแบบที่สอง อีกด้านหนึ่งทุนนิยมขายขอบที่ลาวเผชิญก็คือ การที่ผลประโยชน์ต่างๆ ที่ดึงดูดจิตใจให้มีการดึงดูดผลประโยชน์จากประเทศตนเอง จากประชาชนของตัวเอง จากคนระดับสูงลงสู่ระดับล่าง ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าย่อมเป็นผู้ควบคุมผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่างๆ จนบางครั้งไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่าจะส่งผลต่อใครบ้าง

เนื่องจากผลกระทบในด้านต่างๆ ที่ชาวบ้านได้รับส่งผลให้ชาวบ้านต้องได้ปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตกันใหม่เพื่อความอยู่รอด ต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่ที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งสภาพแวดล้อมแบบใหม่และผู้คนใหม่ๆ ที่ก้าวเข้ามาใช้ชีวิตในพื้นที่นี้ โดยเฉพาะผู้หญิงที่ต้องปรับตัวมากกว่าผู้ชายเพราะการใช้ชีวิตที่ถูกส่งสอนมาให้ผูกติดกับสิ่งที่ป็นกิจวัตรประจำวันต้องปรับตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาวะทางเศรษฐกิจที่ทำให้ต้องดิ้นรนเพิ่มมากขึ้น เพราะต้องต่อสู้ทั้งกับตัวเอง สภาพบ้านเมือง และผู้คนที่หลั่งไหลเข้ามาที่เมืองแห่งนี้อีกด้วย ซึ่งบางครั้งก็ต้องสูญเสียผลประโยชน์บางอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์อีกอย่างขึ้นกับอำนาจอยู่ที่ใครนั่นเอง

ในระดับของการปฏิบัติงานในเมืองแร่เอง บ่งชี้ว่าผลกระทบที่นอกจากจะตกค้างในระดับชาติแล้วในไม่ช้าจะค่อยๆ เห็นชัดเจนขึ้นชัดเจนขึ้นถึงผลเสียตกค้างในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะต่อผู้ที่อาศัยอยู่รอบโครงการเหมืองเซโปน ซึ่งเป็นผลให้ประชาชนต้องปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตของตนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนทั้งภายในท้องถิ่นและทั่วประเทศ แต่จะเปลี่ยนแปลงมาน้อยเพียงไรและด้านใดบ้างนั้นผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

ฉะนั้น ผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกันในระบบทุนนิยมขายขอบนั้นจึงทำให้เกิดนโยบายการพัฒนาที่ยังขาดความเสมอภาคและความเท่าเทียมระหว่างเพศภาวะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกับธุรกิจแต่ทุกประเภทและทุกขนาด และผู้หญิงก็ยังต้องตกเป็นฝ่ายเสียประโยชน์และถูกเอารัดเอาเปรียบแรงงานในระบบทุนนิยมขายขอบอยู่ดี ผ่านการเลือกปฏิบัติในการจ้างงาน การมีส่วนร่วมที่

ไม่เท่าเทียมกันในแต่ละแขนงงานอีกด้วย ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่นั้นเพราะผู้หญิงยังต้องเผชิญกับความไม่เท่าเทียมกันในอีกหลายๆ ด้านซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

สรุปผลการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ พบว่า

สรุปผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากโครงการเหมืองเซโปน นี้ไม่ว่าจะเป็นในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และผลกระทบต่อท้องถิ่นโดยรวมนั้น ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกัน และเป็นปัญหาต่อเนื่องกันมา ตั้งแต่เริ่มมีเหมืองเข้ามาในพื้นที่ แต่พบว่าไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่ยังมีการสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นและเคร่งครัดมากพอสมควร

และจากกรณีศึกษาพบว่า ระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย “เพศหญิงเป็นเพศที่ได้รับผลกระทบอย่างมากในการดำรงชีวิต ภายหลังจากที่มีโครงการทำเหมืองอย่างเห็นได้ชัด” เพราะเป็นเพศที่ได้รับผลกระทบในทุกด้าน และได้รับเป็นสองเท่าเมื่อขึ้นชื่อว่าเป็น “ผู้หญิงลาว” ที่สังคมวัฒนธรรมเป็นปิตาธิปไตย จากกรณีศึกษาที่เป็นผู้หญิงลาวส่วนใหญ่ ที่ยังคงถูกรอปรจำด้วยระบบคิดแบบ “ชายเป็นใหญ่” ทั้งในครอบครัว ชุมชนหมู่บ้าน ที่ทำงาน ทั้งในเมือง โครงการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ถึงแม้จะมีความสามารถและบทบาทในสังคมมากมายเพียงใดก็ตาม แต่สุดท้ายแล้วก็ยังคงถูกทำให้คิดว่า “ชายเป็นใหญ่ในทุกๆ ด้านอยู่ดี”

และจากข้อมูลเบื้องต้นจากการเก็บข้อมูล พบว่าผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นและกำลังจะเกิดขึ้นนั้น ซึ่งมีผลโดยตรงต่อชาวเมืองวิตะบูลี เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้โครงการเหมืองต้องแก้ไขปัญหาที่น้อยอย่างรีบด่วน เป็นรายกรณีซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

และอีกเหตุผลหนึ่งเนื่องจากโครงการเหมืองเซโปนได้มีข้อตกลงกับทางรัฐบาล ส.ป.ป.ลาว ไว้ว่า เมื่อทำกิจกรรมใดๆ ในพื้นที่ใดก็ตามใน ส.ป.ป.ลาว ต้องพัฒนาพื้นที่นั้นๆ ด้วย ดังนั้นโครงการเหมืองจึงเกิดมีโครงการหนึ่งขึ้นมาเพื่อดูแลด้านการพัฒนาโดยเฉพาะ นั่นคือ “โครงการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” โครงการนี้จะดูแลในเรื่องพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นถนน โรงเรียน โรงพยาบาล การจัดสรรน้ำ ฯลฯ เพื่อสร้างความเจริญให้กับชุมชนในทุกๆ ด้าน นอกจากนั้นยังได้สร้างอาชีพให้กับชาวบ้านผ่านการทอผ้า การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ และอื่นๆ

ในปัจจุบันนี้ เนื่องจากไม่ว่าจะเป็นเหมืองกิติ หรือบริษัทคู่ค้ากิติ หรือแม้แต่องค์กรของรัฐเอง เริ่มให้ความสำคัญต่อผู้หญิงมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้หญิงจึงเป็นตัวแกนหลักสำคัญในการพัฒนาประเทศ เหมืองเซโปนก็เช่นเดียวกันจึงได้ตั้ง “โครงการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” ขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างอาชีพเสริมให้กับชาวเมืองวิตะบูลี โดยเฉพาะผู้หญิง แต่จะเป็นในด้านใดบ้างนั้นผู้ศึกษาจะนำเสนอในบทต่อไป